י. גרזובסקי

ארץ ישראל

הוצאת „תושיה״

אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.

ספר למוד הגאוגרַפיה של ארץ ישראל

(עם מפה בעברית).

מאת

יהודה גרזובסקי.

הוצאת „תושיה".

וַרשה.

בדפוס הַלטר ושותפו, נַלֶבקי 7.

תרס"ג.

Эрецъ Ісраэлъ

т. е.

Палестина.

Сост. І. ГРАЗОВСКІЙ.

Изданіе „ТУШІЯ".

ВАРШАВА 1903.

Тип. М. И. Гальтера и Комп., Налевки 7.

Дозволено Цензурою.
Варшава, 20 Іюля 1903

תֹּכֶן.

דברים אחדים.

כשם שעל כל יהודי לדעת את דברי ימי עמו כן עליו לדעת את טיב הא״י אשר ישב בה עמו לפנים בהיותו עם ככל העמים אשר על פני האדמה. ילמד בן ישראל מנעוריו את תולדות עמו, ידע את הארץ אשר נלחם עמו עליה את מלחמותיו הרבות, ידע גם את אשר החל עמו לעשות שם בימינו אלה,— ואהב אז את עמו ואת ארצו ואת אחיו היושבים עליה ודבק בהם לבו וחבבם כל הימים.

ולכן בהגישי את ספרי הקטן הזה לפני ילדי בני עמנו אשר יחפצו לדעת את מהות הארץ, אשר יזכירוה תמיד בתפלתם ואשר ישמעו את שמעה מפי הוריהם תמיד, אחשב למותר לדבר על דבר נחיצות ספר כזה בשפתנו.

המחבר.

פֶּרֶק א.

מְקוֹם אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שְׁמוֹתֶיהָ, גְבוּלוֹתֶיהָ, גָּדְלָהּ וַחֲלוּקָתָהּ.

§ 1. (1 עַל חוֹף הַיָּם הַגָּדוֹל, הוּא הַיָּם הַתִּיכוֹן אֲשֶׁר בְּמַעֲרַב אַסְיָה, יוֹשֶׁבֶת הָאָרֶץ הַנִּקְרֵאת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אוֹ אֶרֶץ יְהוּדָה, וְהָאָרֶץ טוֹבָה וּפוֹרִיָּה, אֶרֶץ מִרְעֶה וַעֲצֵי פְרִי, אֶרֶץ הָרִים וּבְקָעוֹת, אֶרֶץ מַעְיָנוֹת וּנְחָלִים.

אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יוֹשֶׁבֶת בֵּין הַמַּעֲלָה הַשְּׁלֹשִׁים וְאַחַת וּבֵין הַשְּׁלֹשִׁים וְשָׁלֹשׁ וָחֵצִי מִמַּעֲלוֹת רֹחַב הַצָּפוֹן, וּבֵין הַמַּעֲלָה הַחֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם וּבֵין הַחֲמִשִּׁים וְחָמֵשׁ מִמַּעֲלוֹת אֹרֶךְ הַמִּזְרָח.

לְפָנִים נִקְרְאָה הָאָרֶץ הַזֹּאת גַּם בְּשֵׁם אֶרֶץ כְּנַעַן עַל שֵׁם שִׁבְטֵי הַכְּנַעֲנִים שֶׁיָּשְׁבוּ בָהּ, וְהָעַמִּים יִקְרְאוּ לָהּ פַּלֶּסְתִּינָה עַל שֵׁם הַפְּלִשְׁתִּים שֶׁיָּשְׁבוּ בָהּ לְפָנִים; וְיֵשׁ גַּם אֲשֶׁר יִקְרְאוּ לָהּ אֶרֶץ הָעִבְרִים, הָאָרֶץ הַקְּדוֹשָׁה, אוֹ אֶרֶץ יְיָ.

(2 מִצָּפוֹן לָאָרֶץ יִשְׂאוּ הָרֵי הַלְּבָנוֹן הָרָמִים אֶת רָאשֵׁיהֶם הַמְכֻסִּים בְּשֶׁלֶג עוֹלָמִים, מִיָּם לָהּ יָשֹׁקּוּ גַּלֵּי מֵי הַיָּם הַתִּיכוֹן, מִנֶּגֶב לָהּ יִשְׂתָּרַע מִדְבַּר עֲרָב וּמִדְבַּר פָּארָן הַנּוֹגֵעַ בְּמִפְרַץ עֶצְיוֹן גֶּבֶר אֲשֶׁר בְּיַם סוּף, וּמִקֶּדֶם מִדְבַּר סוּרְיָה.

בְּמִפְרַץ עֶצְיוֹן גֶּבֶר הָיָה חוֹף לְמַעֲמַד אֳנִיּוֹת מַלְכֵי יְהוּדָה בִּימֵי הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן.

§ 2. וְאֵלֶּה הֵם גְּבוּלוֹת הָאָרֶץ: גְּבוּל צָפוֹן — מִצִּידוֹן וְעַד הַר חֶרְמוֹן, גְּבוּל יָם — הַיָּם הַתִּיכוֹן מִנַּחַל מִצְרַיִם

(בְּעַרְבִית אַל עַרִישׁ) וְעַד צִידוֹן, וּגְבוּל נֶגֶב – מִנַּחַל מִצְרַיִם עַד מִדְבַּר פָּארָן, וּגְבוּל מִזְרָח – הָיָה בִּימֵי דָוִד וּשְׁלֹמֹה וּבִימֵי מַלְכֵי הַחַשְׁמוֹנָאִים הַנָּהָר פְּרָת, וּבַיָּמִים הָהֵם רָחֲבוּ גְבוּלוֹת הָאָרֶץ גַּם מִצָּפוֹן.

§ 3. מִדַּת אֹרֶךְ הָאָרֶץ מִגְּבוּלָהּ הַצְּפוֹנִי עַד גְּבוּלָהּ הַדְּרוֹמִי כְּמָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים קִילוֹמֶטֶר*), וּמִדַּת רָחְבָּהּ הַבֵּינוֹנִי כְּמֵאָה וַחֲמִשִּׁים קִילוֹמֶטֶר, וּמִדַּת כָּל שִׁטְחָהּ כִּשְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה אֶלֶף קִילוֹמֶטֶר מְרֻבָּע.

בִּזְמַנִּים רַבִּים הָיָה שִׁטְחָהּ גָּדוֹל הַרְבֵּה יוֹתֵר.

§ 4. אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נֶחֱלֶקֶת עַל יְדֵי נַחַל הַיַּרְדֵּן, הָעוֹבֵר כִּמְעַט לְאֹרֶךְ כָּל הָאָרֶץ מִצָּפוֹן נֶגְבָּה, לִשְׁנַיִם: לְעֵבֶר הַיַּרְדֵּן יָמָּה וּלְעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה.

בִּימֵי הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן נֶחְלְקָה הָאָרֶץ לְמִסְפַּר שְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָרְשׁוּ אֶת הָאָרֶץ בְּגוֹרַל נַחֲלָתָם, וּבִימֵי הַבַּיִת הַשֵּׁנִי – לְאַרְבָּעָה: א) אֶרֶץ יְהוּדָה (שֵׁבֶט יְהוּדָה, דָּן, בִּנְיָמִין וְשִׁמְעוֹן), ב) אֶרֶץ שֹׁמְרוֹן (שֵׁבֶט אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה), ג) אֶרֶץ הַגָּלִיל (שֵׁבֶט יִשָּׂשכָר, זְבֻלוּן, אָשֵׁר וְנַפְתָּלִי), ד) אֶרֶץ עֵבֶר הַיַּרְדֵּן אוֹ הַגִּלְעָד (שֵׁבֶט רְאוּבֵן, גָּד וּמְנַשֶּׁה). שְׁלֹשָׁה הָרִאשׁוֹנִים בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן יָמָּה וְהָאַחֲרוֹן בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה.

וְהָעַמִּים יִקְרְאוּ לְאֶרֶץ עֵבֶר הַיַּרְדֵּן בְּשֵׁם „פֶּרֵאָה".

*) קִילוֹמֶטֶר – אֶלֶף מֶטֶר פָּחוֹת מְעַט מִפַּרְסָה רוּסִית.

פרק ב.

הֶהָרִים, הָעֲמָקִים וְהַמִּדְבָּרוֹת.

§ 5 אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הִיא אֶרֶץ הָרִים גְּבוֹהִים וּבְקָעוֹת עֲמֻקּוֹת מְאֹד.

1) צָפוֹנָה לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יִשָּׂא הַר חֶרְמוֹן אֶת רֹאשׁוֹ הַגָּבוֹהַּ מְאֹד (כְּאַלְפַּיִם וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת מֶתֶר* מֵעַל מֵי הַיָּם). וּלְרַגְלָיו מְקוֹרֵי הַיַּרְדֵּן, הוּא הַנָּהָר הַגָּדוֹל בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.

הַצֶּמַח רַב עַל יַרְכְּתֵי הַר הַחֶרְמוֹן וְהַגֶּפֶן תִּתֵּן פְּרִי תִפְאָרָה, וַעֲצֵי פְרִי רַבִּים וְאִילָנֵי סְרָק שׁוֹנִים יִשְׂאוּ שָׁם רָאשֵׁיהֶם.

2) נֶגְבָּה לְחֶרְמוֹן יֵרָאוּ מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן יָמָּה הָרֵי נַפְתָּלִי וְהַגָּלִיל (גָּבְהָם כְּאֶלֶף מֶתֶר*).

אַדְמַת הֶהָרִים הָאֵלֶּה דְּשֵׁנָה מְאֹד, כִּי מַיִם רַבִּים יַשְׁקוּהָ וְהִצְמִיחוּ שָׁם עֲצֵי יַעַר לָרֹב.

3) נֶגְבָּה לָהֶם הַר תָּבוֹר עַל יַד עֵמֶק יִזְרְעֶאל (גָּבְהוֹ כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת מֶתֶר).

אַדְמָתוֹ אַדְמַת גִּיר וְיַעֲרֵי עֵצִים שׁוֹנִים מְכַסִּים אֶת צַלְעוֹתָיו.

4) נֶגְבָּה לְהַר תָּבוֹר — הָרֵי אֶפְרַיִם וְשֹׁמְרוֹן (בְּאֶרֶץ שֹׁמְרוֹן) אֲשֶׁר לִשְׁלֻחוֹתֵיהֶם מִקֶּדֶם יִקָּרְאוּ הָרֵי הַגִּלְבֹּעַ וְלַאֲשֶׁר מִיָּם יִקָּרְאוּ הָרֵי הַכַּרְמֶל (גָּבְהָם קָרוֹב לְשֵׁשׁ מֵאוֹת מֶתֶר).

*) מֶתֶר — פָּחוֹת מְעַט מֵאַרְשִׁין וָחֵצִי.

צַלְעוֹת הֶהָרִים הָאֵלֶּה דְּשֵׁנוֹת וּפוֹרִיּוֹת מְאֹד, וּמַעְיְנוֹת מַיִם רַבִּים נוֹבְעִים בְּכָל הֶהָרִים הָאֵלֶּה וְהִשְׁקוּ אֶת אַדְמָתָם וְהִפְרוּהָ, וְכַרְמֵי זַיִת רַבִּים עַל צַלְעוֹת הֶהָרִים יָמָּה.

בִּקְצֵה הָרֵי אֶפְרַיִם נֶגְבָּה מִתְנַשְּׂאִים שְׁנֵי הָרִים גְּדוֹלִים, הַר עֵיבָל (גָּבְהוֹ כְּתֵשַׁע מֵאוֹת וְשִׁשִּׁים מֶתֶר) וְהַר גְּרִזִּים (גָּבְהוֹ קָרוֹב לְתֵשַׁע מֵאוֹת מֶתֶר).

5) נֶגְבָּה לָהֶם—הָרֵי יְהוּדָה (גָּבְהָם הַבֵּינוֹנִי הוּא כִּשְׁמוֹנֶה מֵאוֹת מֶתֶר). בֵּינֵיהֶם יְדוּעִים הַר הַמּוֹרִיָּה וְהַר הַזֵּיתִים בִּירוּשָׁלָיִם.

צַלְעוֹת הָרֵי יְהוּדָה כִּמְעַט עֲרֻמּוֹת עַתָּה מִכָּל צֶמַח וָעֵץ, אוּלָם לְפָנִים הָיוּ פוֹרִיּוֹת כִּי הָיוּ נֶעֱבָדוֹת הֵיטֵב בִּידֵי יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ.

6) וּמֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה יָרִימוּ הָרֵי הַגִּלְעָד אֶת רָאשֵׁיהֶם (גָּבְהָם יַגִּיעַ עַד אַלְפַּיִם מֶתֶר). הַיַּבּוֹק הוּא גְּבוּל הֶהָרִים הָאֵלֶּה מִנֶּגֶב.

הֶהָרִים הָאֵלֶּה מְכֻסִּים בְּיַעֲרֵי עֵצִים שׁוֹנִים.

7) וְנֶגְבָּה לָהֶם הָרֵי מוֹאָב עַל שְׂפַת יָם הַמֶּלַח (גָּבְהָם יַגִּיעַ עַד שְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים מֶתֶר). בֵּינֵיהֶם נִמְצָא הַר הָעֲבָרִים הוּא הַר נְבוֹ.

אַדְמַת הֶהָרִים הָאֵלֶּה כְּחוּשָׁה, אַךְ בְּכָל זֹאת יֵשׁ עֲלֵיהֶם צֶמַח.

8) נֶגְבָּה לָהֶם — הָרֵי שֵׂעִיר הַנִּמְשָׁכִים עַד לְשׁוֹן יַם סוּף.

הֶהָרִים הָאֵלֶּה עֲרֻמִּים מִכָּל צֶמַח.

§ 6. 1) הָעֵמֶק הַגָּדוֹל בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הִיא בִּקְעַת הַיַּרְדֵּן, הָעוֹבֶרֶת לְאֹרֶךְ הָאָרֶץ מִצָּפוֹן נֶגְבָּה, וְקָרְאוּ

לַחֶלְקָה הַצְּפוֹנִית אֲשֶׁר עַל יַד יָם כִּנֶּרֶת שְׁפֵלַת גִּינֹסַר, וְלַחֶלְקָה הַדְּרוֹמִית יִקְרְאוּ הָעֲרָבָה אוֹ עַרְבַת הַיַּרְדֵּן. וְהָעַרְבִיאִים יִקְרְאוּ לָעֲרָבָה הַזֹּאת אַלְגּוֹר אוֹ גוֹר, לֵאמֹר עֵמֶק מְסֻגָּר בֵּין הָרִים, וְכֵן יִקְרְאוּ לָהּ הַגּוֹיִם.

מַעְיָנוֹת וְנַחֲלֵי מַיִם רַבִּים מַשְׁקִים אֶת שְׁפֵלַת גִּינֹסַר וּמַפְרִים אוֹתָהּ, וְהַשְּׁפֵלָה הַזֹּאת הָיְתָה לְפָנִים כְּגַן עֵדֶן וַתְּהִי אָז מְלֵאָה אָדָם רָב אֲשֶׁר עֲבָדוּהָ וַיִּשְׂבְּעוּ מִטּוּבָהּ· גַּם בָּעֲרָבָה נִמְצָאִים מַעְיְנוֹת מַיִם אֲשֶׁר יַשְׁקוּהָ וְהִצְמִיחוּ בָהּ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב לְמִרְעֵה הָעֲדָרִים וְנָתֹן וְנָתֹן גַּם יְבוּל לְעוֹבְדֶיהָ.

2) וְעֵמֶק שֵׁנִי עוֹבֵר בָּאָרֶץ מִצָּפוֹן נֶגְבָּה עַל שְׂפַת הַיָּם הַתִּיכוֹן, וְקָרְאוּ לְחֶצְיוֹ הַצְּפוֹנִי (עַד יָפוֹ) הַשָּׁרוֹן, וּלְחֶצְיוֹ הַדְּרוֹמִי הַשְּׁפֵלָה.

אַדְמַת הָעֵמֶק הַזֶּה פּוֹרִיָּה וְטוֹבָה לַעֲבוֹדָה.

3) וּלְרַגְלֵי הַר חֶרְמוֹן נִמְצָא עֵמֶק מֵי מֵרוֹם.

אַדְמָתוֹ דְּשֵׁנָה מְאֹד אַךְ יוֹשְׁבָיו הֵם בִּידוּאִים נוֹסְעִים בְּעֵדֶר אֲשֶׁר לֹא יָשִׂימוּ לֵב לַעֲבוֹדַת הָאֲדָמָה וַתֵּעָזֵב הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתְנָה לְפָנִים תְּנוּבָה רַבָּה מְאֹד.

4) נֶגְבָּה לוֹ עֵמֶק זְבֻלוּן הַמִּשְׂתָּרֵעַ עַד עַכּוֹ.

אַדְמָתוֹ אַדְמַת חוֹל דְּשֵׁנָה וּפוֹרִיָּה.

5) נֶגְבָּה לוֹ עֵמֶק יִזְרְעֶאל הַמִּשְׂתָּרֵעַ עַד הַיַּרְדֵּן, וְנָגַע הָעֵמֶק הַזֶּה בְּקָצֵהוּ יָמָּה אֶת עֵמֶק הַחוֹף הוּא הַשָּׁרוֹן וּבְקָצֵהוּ קֵדְמָה בְּבִקְעַת הַיַּרְדֵּן.

אַדְמַת הָעֵמֶק הַזֶּה דְּשֵׁנָה מְאֹד מְאֹד וְנָתֹן תִּתֵּן תְּנוּבָה הַרְבֵּה מְאֹד אִם כִּי לֹא תֵעָבֵד כֻּלָּהּ בִּידֵי אָדָם, וּבִמְקוֹמוֹת הַנֶּעֱזָבִים יִרְעוּ הַבִּידוּאִים אֶת עֶדְרֵיהֶם הָרַבִּים.

הָעֵמֶק הַזֶּה הוּא הַיּוֹתֵר יָפֶה בְּכָל עִמְקֵי הָאָרֶץ וְהָרִים סָבִיב

לו: הָרֵי הַגִּלְגָּל מִצָּפוֹן, הַר תָּבוֹר מִקֶּדֶם, הָרֵי אֶפְרַיִם מִנֶּגֶב, וְהָרֵי הַכַּרְמֶל מִיָּם.

6) וּבֵין הָרֵי יְהוּדָה נִמְצֵאת רָמַת חֶבְרוֹן.

אַדְמָתָהּ דְּשֵׁנָה וּפוֹרִיָּה מְאֹד, בָּהּ תִּשְׂגֶּה הַגֶּפֶן, וַעֲנָבֶיהָ נוֹדָעִים לְהַלֵּל וּמֵהֶם יַעֲשׂוּ גַּם דְּבַשׁ עֲנָבִים. בָּהּ יִגְדְּלוּ גַּם הַתְּאֵנָה וְהַשָּׁקֵד וְהָאֱגוֹז.

וּבְעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה לֹא נִמְצָא עֲמָקִים עֲמֻקִּים, כִּי הִיא אֶרֶץ רָמוֹת רַבּוֹת אֲשֶׁר נַחֲלֵי מַיִם יַפְרִידוּ בֵינֵיהֶן.

7) מִצָּפוֹן, לְרַגְלֵי הַחֶרְמוֹן, תִּמָּצֵא רָמַת הַגּוֹלָן וְהַבָּשָׁן (עַד נַחַל יַרְמוּךְ הַנּוֹפֵל אֶל הַיַּרְדֵּן).

8) נֶגְבָּה לָהּ רָמוֹת גִּלְעָד וְחַוְרָן.

9) וְנֶגְבָּה לָהֶם רָמַת בְּנֵי עַמּוֹן (מוּל יָם הַמֶּלַח).

§ 7. 1) מִדְבָּרוֹת שְׁנַיִם הֵם בְּעִבְרִית. יֵשׁ מִדְבָּר אֲשֶׁר אַדְמָתוֹ לֹא תִצְלַח לְכָל זֶרַע הוּא הַיְשִׁימוֹן. כַּמִּדְבָּר הַזֶּה אֵין בְּתוֹךְ הָאָרֶץ, וְאַךְ עַל גְּבוּלוֹתֶיהָ נִמְצָאִים: מִדְבַּר פָּארָן וּמִדְבַּר מִצְרַיִם מִנֶּגֶב, וּמִדְבַּר עֲרָב מִקֶּדֶם. וְיֵשׁ מִדְבָּר אֲשֶׁר אַדְמָתוֹ לֹא רָזָה וּמַצְמַחַת דֶּשֶׁא טוֹב לְמִרְעֵה הָעֲדָרִים, אַךְ כָּל עֵץ אֵין בּוֹ וְאַדְמָתוֹ לֹא נֶעֶבָדָה. מִדְבָּרוֹת כָּאֵלֶּה יֵשׁ בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְאֵלֶּה הֵם הַגְּדוֹלִים בָּהֶם:

2) מִדְבַּר יְרִיחוֹ, צָפוֹנָה־יָמָּה לְיָם הַמֶּלַח.

3) מִדְבַּר יְהוּדָה, עַל שְׂפַת יָם הַמֶּלַח יָמָּה.

4) מִדְבַּר בְּאֵר שֶׁבַע, בִּקְצֵה הָאָרֶץ נֶגְבָּה.

פרק ג.

הַיַּמִּים, הַנְּחָלִים וְהַיְמִּים.

§ 8. 1) מַיִם לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יִמָּצֵא הַיָּם הַתִּיכוֹן, הוּא הַיָּם הַגָּדוֹל.

לְפָנִים קָרְאוּ לוֹ גַם יָם פְּלִשְׁתִּים וְגַם הַיָּם הָאַחֲרוֹן. בִּשְׂפַת הַיָּם הַזֶּה אֵין בִּגְבוּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִפְרָצִים לְמַעֲמַד אֳנִיּוֹת, כִּי אִם מִפְרָץ עִכּוֹ וְהוּא עַל יַד חֵיפָה הָעִיר; גַּם כָּל חוֹף בָּטוּחַ עָשׂוּי בִּידֵי אָדָם אֵין לְאֹרֶךְ שְׂפַת הַיָּם, אִם כִּי עֵרֶךְ הַיָּם הַזֶּה רַב מְאֹד לָאָרֶץ, וַחֲכָמִים וּנְבוֹנִים מְנַבְּאִים לָאָרֶץ עֲתִידוֹת טוֹבוֹת בִּגְלַל מוֹשָׁבָהּ עַל חוֹף הַיָּם הַתִּיכוֹן.

2) בִּקְצֵה עַרְבַת הַיַּרְדֵּן נֶגְבָּה יֵשׁ מִקְוֵה מַיִם גָּדוֹל, אֲשֶׁר אָרְכּוֹ יַעֲלֶה כִּשְׁמוֹנִים קִילוֹמֶטֶר וְרָחְבּוֹ הַבֵּינוֹנִי כִּשְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה קִילוֹמֶטֶר, הוּא יָם הַמֶּלַח.

אֶת הַיָּם הַזֶּה יִקְרְאוּ גַם יָם הַמָּוֶת, כִּי כָל נֶפֶשׁ חַיָּה אֵין בּוֹ, וְיֵשׁ גַּם אֲשֶׁר יִקְרְאוּ לוֹ יָם הָעֲרָבָה עַל שֵׁם עַרְבַת הַיַּרְדֵּן אֲשֶׁר עַל יָדוֹ; גַּם קָרְאוּ לוֹ הַיָּם הַקַּדְמוֹנִי כִּי הוּא מִקֶּדֶם לַיָּם הַגָּדוֹל, גַּם יִקְרְאוּ לוֹ יָם הַחֵמָר עַל הַחֵמָר הָרַב אֲשֶׁר עַל שְׂפָתוֹ וְעַל קַרְקָעוֹ.

וּמִשְּׂפַת הַיָּם הַמִּזְרָחִית נִכְנֶסֶת לְשׁוֹן יַבָּשָׁה אֶל תּוֹךְ הַיָּם הַנִּקְרֵאת בַּעֲרָבִית אֵל לִישַׁאן, לֵאמֹר הַלָּשׁוֹן.

בִּימֵי הַבַּיִת הַשֵּׁנִי הָלְכוּ עַל פְּנֵי הַיָּם הַזֶּה אֳנִיּוֹת רַבּוֹת לְאָרְכּוֹ וּלְרָחְבּוֹ, וְתַחַת הַשֶּׁקֶט הַשּׁוֹרֵר כַּיּוֹם שָׁם נִשְׁמַע בַּיָּמִים הָהֵם קוֹל עוֹשֵׂי מְלָאכָה בַּמָּיִם.

בְּמֵי הַיָּם הַזֶּה נִמְצָא „בְּרוֹם" בְּמִדָּה מְרֻבָּה מְאֹד, וּבְאֶבֶן

הַשְּׁחוֹרָה הַנִּמְצֵאת עַל שְׂפָתוֹ מִסָּבִיב יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת חֹמֶר*) אָסְפַלְט טוֹב, וְגַם מֶלַח בָּרוּד**) נִמְצָא עַל שְׂפַת הַיָּם לָרֹב, וְהַחֲכָמִים מְעִידִים כִּי גַם מַעְיְנוֹת נֵפְט יֶשְׁנָם שָׁם מִסָּבִיב, וְעַל שְׂפַת הַיָּם נִמְצָאוֹת אֲבָנִים בּוֹעֲרוֹת בָּאֵשׁ כְּפֶחָמִים וְהָעוֹבְרִים שָׁם מְבַשְּׁלִים עֲלֵיהֶן אֶת אָכְלָם, וּבַלָּשׁוֹן יֵשׁ גַּם גָּפְרִית לָרֹב. פְּנֵי הַיָּם הַזֶּה שְׁפָלִים מִפְּנֵי הַיָּם הַגָּדוֹל כְּאַרְבַּע מֵאוֹת מֶטֶר, וְלָכֵן יִגְבַּר שָׁם הַחֹם תָּמִיד.

3) צָפוֹנָה לוֹ כְּמֵאָה קִילוֹמֶטֶר נִמְצָא מִקְוֵה מַיִם שֵׁנִי הַקָּטֹן פִּי שְׁלֹשָׁה מִיָּם הַמֶּלַח, הוּא יָם כִּנֶּרֶת אוֹ כִּנְּרוֹת, אָרְכּוֹ כְּעֶשְׂרִים וּשְׁנַיִם קִילוֹמֶטֶר וְרָחְבּוֹ כַּעֲשָׂרָה קִילוֹמֶטֶר.

וְקָרְאוּ לוֹ גַּם יָם גִּינֹּסַר עַל שֵׁם שְׁפֵלַת גִּינֹּסַר הַדְּשֵׁנָה הַגּוֹבֶלֶת בּוֹ, וְיֵשׁ גַּם אֲשֶׁר יִקְרְאוּ לוֹ יָם טְבֶרְיָה עַל שֵׁם הָעִיר טְבֶרְיָה הָעוֹמֶדֶת עַל שְׂפָתוֹ.

הַדָּגָה רַבָּה מְאֹד בַּיָּם הַזֶּה, וּמֵימָיו טוֹבִים לִשְׁתִיָּה. אַדְמַת הַחוֹף מִסָּבִיב אַדְמַת חוֹל הַמְכֻסָּה בִּימֵי הָאָבִיב בִּצְמָחִים נֶהְדָּרִים וְיָפִים, וְהֶהָרִים אֲשֶׁר מִסָּבִיב שְׁפָלִים וּנְחָלִים רַבִּים יוֹצְאִים מֵהֶם. פְּנֵי מֵי הַיָּם הַזֶּה שְׁפָלִים מִפְּנֵי מֵי הַיָּם הַגָּדוֹל בְּמָאתַיִם מֶטֶר.

4) צָפוֹנָה לוֹ כְּשִׁבְעָה עָשָׂר קִילוֹמֶטֶר נִמְצָא עוֹד מִקְוֵה מַיִם קָטָן הוּא מֵי מֵרוֹם, כִּי הוּא הָרָם בֵּין שְׁלֹשֶׁת הַיַּמִּים הַנֶּאֱחָדִים בַּיַּרְדֵּן. אָרְכּוֹ כְּשִׁשָּׁה קִילוֹמֶטֶר.

יֵשׁ אֲשֶׁר יִקְרְאוּ לוֹ יָם חֻוִילָה. בִּימֵי הַחֹרֶף יִגְדַּל הַיָּם אוֹ הָאֲגַם הַזֶּה מִמֵּי הֲמָסִים אֲשֶׁר יֵרְדוּ מֵהֶהָרִים וּבִימֵי הַקַּיִץ יִדְלוּ מֵימָיו וְהָיָה לְבִצָּה וְעָלָה קָנִים גְּבֹהִים אֲשֶׁר מֵהֶם יַעֲשׂוּ הָעַרְבִיִּים מַחְצְלָאוֹת, וּבֵין הַקָּנִים הָאֵלֶּה יִשְׁכְּנוּ עוֹפוֹת הַמַּיִם, וְגַם חֲזִיר הַיַּעַר וְהַזְּאֵב וְהַשּׁוּעָל וְהַצָּבוּעַ יִבְחֲרוּ שָׁם מִשְׁכָּן לָהֶם.

הַדָּגָה רַבָּה מְאֹד בַּיָּם הַזֶּה וּמֵימָיו מְתוּקִים לִשְׁתִיָּה. אַדְמַת

---

*) חֵמָר Osphalte, Judenech

**) מֶלַח בָּרוּד – מֶלַח לַעֲשׂוֹת כִּמֶּנּוּ אֲבַק שְׂרֵפָה. בָּרוּד הוּא אֲבַק שְׂרֵפָה.

חופּו שְׁמֵנָה מְאֹד, אַךְ שְׁמָמָה הִיא כִּי לֹא יַעַרְזָה הָעַרְבִים יוֹשְׁבֵי הַמָּקוֹם, הֵם הַבִּידוּאִים הַנּוֹסְעִים בָּעֵדֶר.

5) וּמֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן קֵדְמָה, צָפוֹנָה־מִזְרָחָה מִמֵּי מֵרוֹם יֵשׁ אֲגַם עָמֹק, הַמָּלֵא תָּמִיד מַיִם הוּא בְּרֵכַת רָם, אוֹ בְּרֵכַת הַמִּזְרָק, וּלְפָנִים קָרְאוּ לוֹ יָם פִּילָא. הַחֲכָמִים אוֹמְרִים כִּי הוּא פִּי הַר שְׂרֵפָה שֶׁכָּבָה.

§ 9. בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אֵין שְׁלָגִים זוּלָתִי עַל הָרֵי הַלְּבָנוֹן, וְגַם מַעְיָנוֹת גְּדוֹלִים אֵין בָּהּ הַרְבֵּה, וְלָכֵן לֹא יִרְבּוּ בָהּ נְחָלִים גְּדוֹלִים וּרְחָבִים.

מֵימֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִתְחַלְּקִים לִשְׁתֵּי בְּרֵכוֹת: בְּרֵכַת יָם הַתִּיכוֹן וּבְרֵכַת יָם הַמֶּלַח.

I. הַנְּהָרִים וְהַנְּחָלִים הַנּוֹפְלִים אֶל הַיָּם הַתִּיכוֹן הֵם:

1) נְהַר לִיטַנִּי, רֵאשִׁיתוֹ בַּבִּקְעָה אֲשֶׁר בֵּין הָרֵי הַלְּבָנוֹן וְהָלַךְ דָּרוֹמָה וּפָנָה מַעֲרָבָה וּמֵימֵי נְהָרִים וּנְחָלִים בָּאִים בּוֹ מִשְּׁנֵי עֲבָרָיו, וְתוֹצְאוֹתָיו הַיָּמָּה צָפוֹנָה מִצּוֹר.

2) נְהַר נַעֲמָן (שִׁיחוֹר לִבְנָת) אוֹ בֵּלוּס, רֵאשִׁיתוֹ בְּהָרֵי זְבֻלוּן, וְנוֹפֵל אֶל מִפְרַץ עַכּוֹ עַל יַד הָעִיר עַכּוֹ.

הַחוֹל אֲשֶׁר בְּקַרְקַע הַנָּהָר הַזֶּה וּבְכָל הַכִּכָּר מִסָּבִיב דַּק מְאֹד וְטוֹב לִמְלֶאכֶת הַזְּכוּכִית, וְהָאַגָּדָה מְסַפֶּרֶת כִּי עַל יַד הַנָּהָר הַזֶּה מָצְאוּ הַצּוֹרִים אֶת רִגְבֵי הַזְּכוּכִית מֵהַחוֹל אֲשֶׁר נִתַּךְ בָּאֵשׁ, וְעַל פְּנֵי כָל חוֹף הַנָּהָר הַזֶּה נְפוּצוֹת קְלִפּוֹת תּוֹלַעַת הַחִלָּזוֹן אֲשֶׁר מִמֶּנּוּ הָיוּ מוֹצִיאִים הַכְּנַעֲנִים אֶת צֶבַע הָאַרְגָּמָן וְהַתְּכֵלֶת.

3) נַחַל קִישׁוֹן מְקוֹרָיו בְּהָרֵי הַגִּלְבֹּעַ וְעָבַר בַּגַּיְא אֲשֶׁר בֵּין הָרֵי הַגָּלִיל וְהַכַּרְמֶל וְנוֹפֵל לְמִפְרַץ עַכּוֹ לֹא רָחוֹק

מֵחֵיפָה צָפוֹנָה. בְּעַרְבִית יִקְרְאוּ לַנַּחַל הַזֶּה מְקַטַּע. מֵי הַנַּחַל הַזֶּה יִרְבּוּ בַחֹרֶף וּבַקַּיִץ יִמְעָטוּ.

4) נְהַר הַתְּכֵלֶת אוֹ זַרְקָא יוֹרֵד מֵרַגְלֵי הַר הַכַּרְמֶל וְנוֹפֵל אֶל הַיָּם הַגָּדוֹל מִצְּפוֹן לְעִיר קֵסַרְיָה.

לְפָנִים קָרְאוּ לַנָּהָר הַזֶּה נְהַר הַתַּנִּינִים (כְּרוֹכוֹדִילְיוֹן) עַל הַתַּנִּינִים הַקְּטַנִּים שֶׁנִּמְצָאִים בּוֹ, וְהַתַּנִּינִים כְּתַנִּינֵי יְאוֹר מִצְרַיִם וְגַם אֲוִיר הַמָּקוֹם הַזֶּה כַּאֲוִיר מִצְרַיִם הוּא.

5) נְהַר הַיָּרוֹק אוֹ אַל אַחְדָר, נוֹפֵל אֶל הַיָּם נֶגְבָּה מִקֵּסַרְיָה.

עַל שְׂפָתוֹ עוֹמֶדֶת הַמּוֹשָׁבָה חֲדֵרָה.

6) נְהַר אַבּוּזַבּוּרָה, נָהָר קָטֹן וּבִמְקוֹם נִפְלוֹ אֶל הַיָּם יֵשׁ מִפְרָץ קָטָן וְעָמְדוּ שָׁם בִּימֵי הַקַּיִץ אֳנִיּוֹת סוֹחֵר קְטַנּוֹת לְהוֹצִיא מִשָּׁם אֲבַטִּיחִים לְמִצְרַיִם וְלַאֲרָצוֹת אֲחֵרוֹת.

7) נְהַר הַקָּנֶה אוֹ פַּאלֶק עַל הַגְּבוּל בֵּין מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם, וְקָנִים רַבִּים גְּבֹהִים מְכַסִּים אֶת מֵימָיו וְאֶת שְׂפָתוֹ.

8) נְהַר הַיַּרְקוֹן אוֹ אַלְעוֹגָה נוֹפֵל אֶל הַיָּם מִצְּפוֹן לְיָפוֹ.

עַל יַד הַנַּחַל הַזֶּה עוֹמֶדֶת הַמּוֹשָׁבָה פֶּתַח תִּקְוָה, וְעַל הַנַּחַל הַזֶּה בְּנוּיוֹת טַחֲנוֹת מַיִם רַבּוֹת.

9) נַחַל שׂוֹרֵק אוֹ רוּבִּין יוֹצֵא מֵהָרֵי יְהוּדָה מִצְּפוֹן לִירוּשָׁלַיִם וְנוֹפֵל אֶל הַיָּם מִדָּרוֹם לְיָפוֹ.

10) נַחַל הַבְּשׂוֹר אוֹ שַׁרִיעָה, מוֹצָאוֹ בְּהָרֵי יְהוּדָה עַל יַד חֶבְרוֹן וְיָרַד נֶגְבָּה וּפָנָה מַעֲרָבָה וְתוֹצְאוֹתָיו הַיָּמָּה.

11) נַחַל מִצְרַיִם הוּא הַגְּבוּל בֵּין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וּמִצְרָיִם.

II. הַנְּהָרִים וְהַנְּחָלִים אֲשֶׁר תּוֹצְאוֹתֵיהֶם לְיָם הַמֶּלַח.

1) הַנָּהָר הַגָּדוֹל אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הוּא הַיַּרְדֵּן, מְקוֹרָיו בְּרַגְלֵי הַר הַחֶרְמוֹן, וְהָלַךְ וְיָרַד דָּרוֹמָה בְּכָל דַּרְכּוֹ וְעָבַר אֶת מֵי מֵרוֹם וְאֶת יָם כִּנֶּרֶת וְנָפַל אֶל יָם הַמֶּלַח מִצָּפוֹן לוֹ, וּמֵי נְחָלִים רַבִּים בָּאִים בּוֹ מִשְּׁנֵי עֲבָרָיו.

עַל שְׂפַת הַיַּרְדֵּן בְּנוּיוֹת טַחֲנוֹת מַיִם רַבִּים.

וְאֵלֶּה הֵמָּה הַנְּחָלִים הַנּוֹפְלִים אֶל הַיַּרְדֵּן מֵעֶבְרוֹ הַמִּזְרָחִי:

א) הַיַּרְמוּךְ, הַנּוֹפֵל אֶל הַיַּרְדֵּן מִנֶּגֶב לְיָם כִּנֶּרֶת. מֵי הַנַּחַל הַזֶּה רַבִּים מְאֹד וְהַדָּגָה רַבָּה בוֹ.

ב) נַחַל יַבּוֹק, הַנּוֹפֵל אֶל הַיַּרְדֵּן, בֵּין יָם כִּנֶּרֶת וּבֵין יָם הַמֶּלַח בַּתָּוֶךְ.

וְעוֹד נְחָלִים קְטַנִּים אֲחָדִים.

וּמִצַּד מַעֲרָב נוֹפְלִים אֶל הַיַּרְדֵּן:

ג) נְהַר בֵּית שְׁאָן הוּא נְהַר גַּלּוּת הָעוֹבֵר בָּעֵמֶק בֵּין הָרֵי הַגִּלְגָּל וְהַגִּלְבֹּעַ.

ד) נַחַל פָּרִיעַ הַנּוֹפֵל אֶל הַיַּרְדֵּן מִמַּעֲרָב לֹא רָחוֹק מִתּוֹצְאוֹת נַחַל יַבּוֹק.

וְעוֹד נְחָלִים קְטַנִּים אֲחָדִים.

2) וְאֶל יָם הַמֶּלַח מִקֶּדֶם נוֹפְלִים:

א) נְהַר תְּבֵלֶת מָעוֹן, תּוֹצְאוֹתָיו אֶל הַיָּם כְּשֵׁשׁ עֶשְׂרֵה קִילוֹמֶתֶר נֶגְבָּה מִקְצֵה שְׂפַת הַיָּם הַצְּפוֹנִית.

ב) נַחַל אַרְנוֹן, וַאדִי מוּגִ'ב, הוּא הַגְּבוּל בֵּין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ מוֹאָב.

ג) נַחַל זֶרֶד, וַאדִי כֶּרֶךְ, הַנּוֹפֵל אֶל יָם הַמֶּלַח מִקְצֵה לְשׁוֹן הַיָּם נֶגְבָּה.

ד) וּמִיָּם נוֹפֵל אֶל יָם הַמֶּלַח נַחַל קִדְרוֹן, וַאדִי אַנַאר, מְקוֹרָיו מִקֶּדֶם לִירוּשָׁלַיִם.

וְעוֹד נְחָלִים קְטַנִּים אֲחָדִים.

לְבַד הַנְּחָלִים הָאֵלֶּה הַנִּזְכָּרִים יֵשׁ בְּכָל הָאָרֶץ שְׁלוּלִיּוֹת אוֹ וַאדִים לָרֹב אֲשֶׁר בָּהֶם יִתְאַסְּפוּ מַיִם בִּימֵי הַגְּשָׁמִים וְשָׁטְפוּ בָּאָרֶץ וּבִימֵי הַקַּיִץ יִיבְשׁוּ וְיֶחֱרְבוּ.

גַּם מַעְיָנוֹת נִמְצָאִים בְּכָל הָאָרֶץ וּבִפְרָט בֵּין הֶהָרִים.

III. יֵשׁ בָּאָרֶץ גַּם יָמִים הֵם מַעְיְנוֹת מַיִם חַמִּים אוֹ מַעְיְנֵי הָרְפוּאָה, בֵּינֵיהֶם יְדוּעִים:

1) חַמֵּי טְבֶרְיָה, הֵם הַמַּעְיָנוֹת הַחַמִּים הַנִּפְלָאִים אֲשֶׁר עַל יַד הָעִיר טְבֶרְיָה מִנֶּגֶב.

וַחֲכָמִים יוֹדְעֵי דָבָר אוֹמְרִים כִּי מֵי הַמַּעְיָנוֹת הָאֵלֶּה דוֹמִים לְמֵי מַעְיְנוֹת קַרְלְסבַּד הַמְפֻרְסָמִים, וְהֵם אוֹמְרִים כִּי לוּ הָיוּ הַמַּעְיָנוֹת הָאֵלֶּה וְהַמָּקוֹם אֲשֶׁר מִסָּבִיב לָהֶם בְּאַרְצוֹת הַמַּעֲרָב, אוֹ לוּ תִקְּנוּ אֶת הַמָּקוֹם וַיְשַׁכְלְלוּהוּ, כִּי עַתָּה הָיָה אַחַד הַמְּקוֹמוֹת הַיָּפִים בְּכָל כַּדּוּר הָאָרֶץ וְרִבְבוֹת אֲנָשִׁים הָיוּ בָּאִים לְהֵרָפֵא בְּמֵימָיו וּלְהִתְעַנֵּג עַל נֹעַם אֲוִירוֹ וְהָיָה לְמִחְיָה לְרִבְבוֹת אֲנָשִׁים.

2) גַּם מִצְּפוֹנָהּ שֶׁל טְבֶרְיָה נִמְצָאִים מַעְיְנוֹת חַמִּים טוֹבִים.

3) חַמֵּי גְדֵרָה הֵם הַמַּעְיָנוֹת הַחַמִּים הָרַבִּים אֲשֶׁר עַל שְׁנֵי עֶבְרֵי נְהַר יַרְמוּךְ.

וְטֶבַע מֵימֵיהֶם כְּטֶבַע מֵי טְבֶרְיָה.

ה) וּמַעְיָנוֹת רַבִּים חַמִּים נִמְצָאִים עַל גְּדוֹת הַנַּחַל תְּכֵלֶת מַעְיָן הַנּוֹפֵל אֶל יָם הַמֶּלַח.

בְּמֵימֵי הַמַּעְיָנוֹת הָאֵלֶּה יֵשׁ מֶלַח וְגָפְרִית וְחֹמֶץ בַּרְזֶל בְּמִדָּה מְרֻבָּה מְאֹד.

וְכֹל הַמַּעְיָנוֹת הָרַבִּים הַטּוֹבִים הָאֵלֶּה, אֲשֶׁר יָכְלוּ לְהָבִיא רְפוּאוֹת וְחַיִּים לְאָדָם רָב, נֶעֱזָבִים עַתָּה מִבְּלִי אֲשֶׁר יִשְׁתַּמְּשׁוּ כִּמְעַט בָּהֶם.

פרק ד.

שִׁלְטוֹן הָאָרֶץ, יוֹשְׁבֶיהָ, עָרֶיהָ הַגְּדוֹלוֹת, וּמוֹשְׁבוֹת הַיְהוּדִים.

§ 10. 1) אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נֶחְשֶׁבֶת לְאַחַת מִמְּדִינוֹת מַמְלֶכֶת תּוֹגַרְמָה, הִיא תּוּרְקִיָּה.

הַשּׁוּלְטַן מֶלֶךְ תּוּרְקִיָּה מוֹשֵׁל בָּאָרֶץ מֶמְשָׁלָה בִּלְתִּי מֻגְבָּלָה; הוּא גַּם נֶחְשָׁב לְרֹאשׁ כָּל הַמֻּשְׁלְמָנִים.

לְכָל יוֹשְׁבֵי תוֹגַרְמָה מִשְׁפָּט אֶחָד וּזְכוּת אַחַת בְּלִי הַבְדֵּל דָּת, וְאַף בַּצָּבָא לֹא יַעַבְדוּ כִּי אִם הַמֻּשְׁלְמָנִים בְּנֵי דַת מַחְמַד, וּבְנֵי יֶתֶר הַדָּתוֹת מְשַׁלְּמִים מֶכֶס הַצָּבָא כָּל זָכָר לַגֻּלְגֹּלֶת מִדֵּי שָׁנָה בְשָׁנָה.

2) אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נֶחְלֶקֶת לִפְלָכִים (פַּשַּׁלִיק אוֹ סַנְגַּק) בְּאֹפֶן כָּזֶה:

א) פֶּלֶךְ יְרוּשָׁלַיִם, וּבָהּ יוֹשֵׁב הַפֶּחָה אֲשֶׁר יָבֹא

בְּמַשָּׂא וּמַתָּן יָשָׁר עִם הַמֶּמְשָׁלָה הָעֶלְיוֹנָה בְּקוֹנְסְטַנְטִינוֹפּוֹל עִיר בִּירַת תּוּרְקִיָּה.

ב) פֶּלֶךְ שְׁכֶם אוֹ נַפְּלוּס, וּמְקוֹם מוֹשַׁב הַפֶּחָה שַׂר הַפֶּלֶךְ בִּשְׁכֶם.

ג) פֶּלֶךְ עַכּוֹ, וּמְקוֹם מוֹשַׁב הַפֶּחָה בְּעַכּוֹ.

שְׁנֵי הַפַּחוֹת הָאֵלֶּה סָרִים לְמִשְׁמַעַת הַנְּצִיב שַׂר הַגָּלִיל—וַאלִי—הַיּוֹשֵׁב בְּבֵירוּת.

ד) פֶּלֶךְ חַוְרָן בְּעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה בַּצָּפוֹן וּמְקוֹם מוֹשַׁב הַפֶּחָה בְּשֵׁיךְ סַעִיד.

ה) כֶּלֶךְ כֶּרֶךְ, בְּעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה בַּדָּרוֹם, וּמְקוֹם מוֹשַׁב הַפֶּחָה בְּכֶרֶךְ הִיא קִרְיַת מוֹאָב.

שְׁנֵי הַפַּחוֹת הָאֵלֶּה סָרִים לְמִשְׁמַעַת הַנְּצִיב שַׂר הַגָּלִיל הַיּוֹשֵׁב בְּדַמֶּשֶׂק.

§ **11.** בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל נִמְצָאִים כִּשְׁלֹשֶׁת רִבְעֵי מִלְיוֹן נֶפֶשׁ אָדָם, וְהֵם מִתְחַלְּקִים לְעִירוֹנִים, פְּלָחִים וּבִידוּאִים.

הָעִירוֹנִים הֵם עַל פִּי רֹב אַנְשֵׁי שַׁחַץ גֵּאִים וַעֲרוּמִים; הָעֲשִׁירִים בָּהֶם עוֹסְקִים גַּם בְּמִסְחָר, אַךְ יָדָם לֹא תַעֲשֶׂה תוּשִׁיָּה רַבָּה וְדַרְכֵי הַמִּסְחָר עֲזוּבוֹת, וְיֵשׁ בֵּינֵיהֶם גַּם בַּעֲלֵי אֲחֻזּוֹת, וְהָעֲנִיִּים רֻבָּם פּוֹעֲלִים שְׂכִירֵי יוֹם, אֻמָּנִים מְעַטִּים בֵּינֵיהֶם, וּמַצַּב הַשְׂכָּלַת כֻּלָּם יַחַד שָׁפֵל מְאֹד.

וְהַפְּלָחִים הֵם יוֹשְׁבֵי הַכְּפָרִים הָעוֹסְקִים בַּעֲבוֹדַת הָאֲדָמָה עַל פִּי אָפְנֵי הָעֲבוֹדָה שֶׁנָּהֲגוּ אֲבוֹתֵיהֶם לִפְנֵי מֵאוֹת שָׁנִים וְאֵינָם מֵיטִיבִים אֶת הָאֲדָמָה, וְאֵינָם מַשְׁקִים אוֹתָהּ גַּם בִּמְקוֹמוֹת הַשְּׁפָלִים שֶׁיָּכְלוּ עַל נְקַלָּה לְהַרְבּוֹת, עַל יְדֵי בְּאֵרוֹת וּמְכוֹנוֹת לְהַעֲלוֹת הַמַּיִם, אֶת מְקוֹמוֹת הַהַשְׁקָאָה הַנּוֹתְנִים פְּרִי רַב מְאֹד. הַפְּלָחִים

אֵינָם רָעִים בְּטִבְעָם; מַצַּב הַשְׂכָּלָתָם שָׁפֵל מְאֹד וּבִמְעַט אֵין בֵּינֵיהֶם אַף אֶחָד הַיּוֹדֵעַ לִכְתֹּב אוֹת אֶחָת.

וְהַבִּידוּאִים הֵם יוֹשְׁבֵי אֹהֶל וּמִקְנֶה וְנוֹסְעִים בָּעֵדֶר. הֵם לֹא יִבְנוּ לָהֶם בָּתִּים לְשִׁבְתָּם וְלֹא יֵשְׁבוּ בְמָקוֹם אֶחָד יָמִים רַבִּים, כִּי אִם יַעַבְרוּ בָאָרֶץ מִמָּקוֹם לְמָקוֹם וְנָטוּ אָהֳלֵיהֶם בִּמְקוֹם אֲשֶׁר יִישַׁר בְּעֵינֵיהֶם לְמִרְעֶה לְצֹאנָם וְלִבְקָרָם וּלְעֶדְרֵי גְמַלֵּיהֶם אֲשֶׁר מֵהֶם יְחַיּוּ אֶת נַפְשָׁם. מִבְּשָׂרָם יֹאכֵלוּ מֵחֶלְבָּם יִשְׁתּוּ וּמִגִּזָּם יִתְחַמָּמוּ וְעָשׂוּ יְרִיעוֹת לְאָהֳלֵיהֶם וְהַשְּׁאָר יִמְכָּרוּ; וְסָבַב הַבִּידוּאִי מִמָּקוֹם לְמָקוֹם וְשָׁב אֶל מְקוֹמוֹ הָרִאשׁוֹן. אַךְ יֵשׁ גַּם בִּידוּאִים אֲשֶׁר יֵשְׁבוּ זְמַן רַב עַל חוֹפֵי הַנְּהָרוֹת בְּאֳהָלִים אוֹ גַם בְּסֻכּוֹת־קָנִים וְעָבְדוּ גַם מְעַט אֶת הָאֲדָמָה לְהוֹצִיא מִמֶּנָּה לֶחֶם לְאָכְלָה, אֵלֶּה הֵם חֲצִי בִידוּאִים, וְכָאֵלֶּה כֵּן אֵלֶּה יִחְיוּ עַל חַרְבָּם וְעַל קַשְׁתָּם. וְהֵם נֶחְלָקִים לִשְׁבָטִים וּלְמִשְׁפָּחוֹת וּלְכָל שֵׁבֶט וּמִשְׁפָּחָה זָקֵן – שֵׁיךְ – אֲשֶׁר יִמְשֹׁל בָּהֶם. מַצַּב הַשְׂכָּלָתָם שָׁפֵל מְאֹד, קְרֹא וּכְתֹב לֹא יָדְעוּ, גַּם לְכָל מְלָאכָה וַחֲרֹשֶׁת לֹא יָשִׂימוּ לֵב וְלֹא יַחְפְּצוּ לְדַעְתָּן. הַבִּידוּאִים נֶאֱמָנִים מְאֹד בִּבְרִיתָם לְאַנְשֵׁי שְׁלוֹמָם. מִסְפָּרָם לֹא נוֹדַע בְּדִיּוּק. חוֹשְׁבִים, כִּי יֶשְׁנָם יוֹתֵר מִמָּאתַיִם אֶלֶף בְּכָל הָאָרֶץ. מוֹשָׁבָם הָעִיקָּרִי בְּעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה, בְּנֶגֶב הַשְּׁפֵלָה, וּבִמְקוֹמוֹת רַבִּים שׁוֹכְנִים בְּתוֹךְ הָאָרֶץ וּבִפְרַט בַּגָּלִיל.

יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ הֵם בְּרֹב מוּשְׁלְמִים, אַךְ יֵשׁ גַּם נוֹצְרִים־יְוָנִים, אַרְמִינִים וְגַם עַרְבִיאִים – בְּמִסְפָּר לֹא קָטֹן, וְהֵם יוֹשְׁבִים רֻבָּם בְּעָרֵי הַחוֹף וְעוֹסְקִים בְּמִסְחָר. אוּלָם יֵשׁ מֵהֶם גַּם בִּפְנִים הָאָרֶץ וּבִפְרַט בֶּעָרִים הַקְּדוֹשׁוֹת לָהֶם: בְּבֵית לֶחֶם בִּיהוּדָה וּבְנָצֶרֶת בַּגָּלִיל. וּבִסְבִיבוֹת יְרוּשָׁלַיִם וּבַגָּלִיל נִמְצָאִים גַּם כְּפָרִים אֲחָדִים אֲשֶׁר יוֹשְׁבֵיהֶם הֵם נוֹצְרִים הָעוֹסְקִים בַּעֲבוֹדַת הָאֲדָמָה וַעֲבוֹדָתָם יוֹתֵר מְסֻדֶּרֶת וְיוֹתֵר מְתֻקֶּנֶת מֵעֲבוֹדַת הַפַּלָּחִים הַמּוּשְׁלְמִים, וּבִכְלַל נַעֲלִים

הֵם הַפְּלָחִים הַנּוֹצְרִים בְּאֹפֶן חַיֵּיהֶם וְהַשְׂכָּלָתָם עַל הַפְּלָחִים הַמּוּשְׁלִימִים.

בָּאָרֶץ יֵשׁ יְהוּדִים כְּשִׁבְעִים אֶלֶף נָפֶשׁ, רֻבָּם יוֹשְׁבִים בְּאַרְבַּעַת הֶעָרִים הַקְּדוֹשׁוֹת: יְרוּשָׁלַיִם, חֶבְרוֹן, טְבֶרְיָה וּצְפַת, וּבִזְמַן הָאַחֲרוֹן גָּדַל הַיִּשּׁוּב גַּם בְּיָפוֹ עִיר הַחוֹף, וְגַם בְּיֶתֶר עָרֵי הַחוֹף יֶשְׁנָן קְהִלּוֹת יִשְׂרָאֵל, וּבְעֶשְׂרִים הַשָּׁנִים הָאַחֲרוֹנוֹת הִתְיַשְּׁבוּ הַיְּהוּדִים בַּמּוֹשָׁבוֹת אֲשֶׁר כּוֹנְנוּ בָאָרֶץ לַעֲבוֹדַת הָאֲדָמָה.

§ 12. וְאֵלֶּה שְׁמוֹת הֶעָרִים הַגְּדוֹלוֹת וְהַנִּכְבָּדוֹת בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל:

I. מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מַעְרָבָה.

1) בְּפֶלֶךְ יְרוּשָׁלַיִם.

א) יְרוּשָׁלַיִם*), עַל הָרֵי יְהוּדָה, מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ כַּחֲמִשִּׁים אֶלֶף אִישׁ, בָּהֶם יְהוּדִים כִּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף וְהַמּוֹתָר חֶצְיָם נוֹצְרִים וְחֶצְיָם מוּשְׁלִימִים.

הַמִּסְחָר לֹא רַב בָּעִיר. רַבִּים מֵהַיְּהוּדִים יוֹשְׁבֵי הָעִיר הַזֹּאת וְכֵן גַּם רַבִּים מִיּוֹשְׁבֵי יֶתֶר עָרֵי הַקֹּדֶשׁ, וּבִפְרַט הַזְּקֵנִים וְהַחַלָּשִׁים, מְקַבְּלִים חֲלוּקָה; הִיא תְמִיכָה אֲשֶׁר יִשְׁלְחוּ אַחֵינוּ מִכָּל קְצוֹת הָאָרֶץ, אַךְ יֵשׁ בָּהֶם גַּם בַּעֲלֵי מְלָאכָה וְאֻמָּנִים רַבִּים, הַחַיִּים בַּעֲמַל כַּפֵּיהֶם, גַּם יֵשׁ הָעוֹסְקִים בְּחֶנְוָנוּת וּמִסְחָרִים קְטַנִּים. הַתַּעֲשִׂיָּה לֹא פְרָצָה בָּעִיר.

קוֹרוֹת יְרוּשָׁלַיִם עַד חָרְבַּן הַבַּיִת הַשֵּׁנִי יְדוּעוֹת לְכָל אִישׁ יִשְׂרָאֵל. אַחֲרֵי הַחָרְבָּן נִשְׁאֲרָה יְרוּשָׁלַיִם שׁוֹמֵמָה וַעֲזוּבָה מִבָּנֶיהָ

*) יְרוּשָׁלַיִם Ierusalem

אֲשֶׁר הָלְכוּ בַּגּוֹלָה, וְאַף בִּימֵי קוֹנְסְטַנְטִין הַגָּדוֹל הֵחֵלּוּ הַיְּהוּדִים לָשׁוּב אֵלֶיהָ בִּרְשְׁיוֹנוֹ. בַּמֵּאָה הַשִּׁשִּׁית לַחֻרְבָּן עָלוּ הַפַּרְסִים עָלֶיהָ וַיַּהַרְסוּהָ, אַךְ בְּבוֹא הָאָרֶץ לִידֵי הַמּוּשְׁלְּמִים הוּטַב שָׁם מַצַּב הַיְּהוּדִים, וּבַעֲלוֹת נוֹסְעֵי הַצְּלָב הָרְגוּ אֶת כָּל הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר מָצְאוּ בִּירוּשָׁלָיִם; אוּלָם אַחֲרֵי כֵן הֵחֵלּוּ לְהִתְיַשֵּׁב בָּהּ מְעַט מְעָט וּבְשׁוּב הָאָרֶץ לִידֵי מוֹשְׁלֵי הַמַּחְמַדִים רַב מִסְפַּר הַיְּהוּדִים בָּהּ.

בִּירוּשָׁלַיִם נִמְצָא שְׂרִיד הַכּוֹתֶל הַמַּעֲרָבִי אֲשֶׁר לְבֵית יְיָ, שְׂרִידֵי מִגְדַּל דָּוִד, קִבְרֵי הַמְּלָכִים, וְעוֹד.

בִּירוּשָׁלַיִם אִי־אֶפְשָׁר לַחְפֹּר בְּאֵרוֹת וְגַם מַעְיָנוֹת אֵין בָּהּ, וְשָׁתוּ יוֹשְׁבֶיהָ מַיִם מֵהַבּוֹרוֹת הַחֲצוּבוֹת בָּאֲדָמָה אֲשֶׁר בָּהֶם יִתְאַסְּפוּ מֵימֵי הַגְּשָׁמִים בַּחֹרֶף. בִּימֵי הַבַּיִת הַשֵּׁנִי הֵבִיאוּ מַיִם לִירוּשָׁלַיִם דֶּרֶךְ צִנּוֹרוֹת מִמַּעְיָנוֹת אֲשֶׁר מִחוּץ לָעִיר.

ב) **יָפוֹ*), עַל שְׂפַת יָם הַתִּיכוֹן, מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ כְּעֶשְׂרִים וְשִׁשָּׁה אָלֶף. בָּהֶם יְהוּדִים כִּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וְנוֹצְרִים כְּאַרְבַּעַת אֲלָפִים וְהַשְּׁאָר מוּשְׁלְמִים. בָּהּ יוֹשֵׁב שַׂר הַמָּחוֹז.**

יָפוֹ הִיא עִיר מִסְחָר. דֶּרֶךְ הַחוֹף יָבִיאוּ אֶת כָּל הַסְּחוֹרוֹת מִחוּץ לָאָרֶץ וְיוֹצִיאוּ הַרְבֵּה תְבוּאָה וְשֶׁמֶן זַיִת וְשֻׁמְשְׁמִין וְסַבּוֹן וּבִפְרָט תַּפּוּחֵי־זָהָב (כַּחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֶלֶף תֵּבוֹת תַּפּוּחֵי זָהָב יוֹצְאוֹת מִיָּפוֹ בְּשָׁנָה וּמְחִיר הַתֵּבָה הוּא בְּעֵרֶךְ שִׁשָּׁה פְרַנְקִים) וְאֶתְרוֹגִים (כְּמֵאָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף בְּשָׁנָה) מֵהַפַּרְדֵּסִים הָרַבִּים אֲשֶׁר סָבִיב לָעִיר. בָּהּ יֵשׁ בָּתֵּי בַד, בָּתֵּי מְלֶאכֶת סַבּוֹן וּבָתֵּי חֲרֹשֶׁת בַּרְזֶל אֲחָדִים. מְקַבְּלֵי חֲלוּקָה מְעַטִּים בְּיָפוֹ. רֹב יוֹשְׁבֶיהָ הַיְּהוּדִים הֵם בַּעֲלֵי מְלָאכָה, חֶנְוָנִים, סוֹחֲרִים, פּוֹעֲלִים בַּמּוֹשָׁבוֹת.

יָפוֹ הִיא עִיר עַתִּיקָה מְאֹד, הִיא הָיְתָה עַל גְּבוּל נַחֲלַת דָּן. חֻפָּהּ הָיָה יָדוּעַ בִּימֵי קֶדֶם, וּבְמִלְחֲמוֹת הַחֵרוּת לָקְחָה הָעִיר הַזֹּאת חֵלֶק גָּדוֹל, אַךְ מִימֵי נוֹסְעֵי הַצְּלָב בָּטֵל הַיִּשּׁוּב בָּהּ עַד אַחֲרִית הַמֵּאָה שֶׁעָבְרָה, וּבַשָּׁנִים הָאַחֲרוֹנוֹת מְעַט אֲשֶׁר

*) יפו — Jaffa.

הֵחֵלּוּ הַיְהוּדִים לְיַסֵּד מוֹשָׁבוֹת גְּדוֹלָה קְהִלַּת הַיְהוּדִים בְּיָפוֹ.

ג) עַזָּה*), כַּחֲצִי שָׁעָה מֵחוֹף הַיָּם, מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ כְּעֶשְׂרִים אֶלֶף אִישׁ, בָּהֶם מֵאוֹת אֲחָדוֹת נוֹצְרִים, וְכִשְׁמֹנִים נֶפֶשׁ יְהוּדִים. בָּהּ יוֹשֵׁב שַׂר הַמָּחוֹז.

דֶּרֶךְ חוֹף עַזָּה יוֹצִיאוּ תְבוּאָה רַבָּה מִשְּׂדוֹת הַשְּׁפֵלָה. לְפָנִים הָיְתָה יְדוּעָה גַּם בִּכְרָמֶיהָ, וְעַד הַיּוֹם יֵשׁ בִּכְפָר אֶחָד קָרוֹב לְעַזָּה כְּרָמִים נִפְלָאִים, שָׁם יַעֲשׂוּ גַּם שֶׁמֶן זַיִת וְשֻׁמְשְׁמִין וְסַבּוֹן. בָּעֵת הָאַחֲרוֹנָה הֵחֵלּוּ לִנְטֹעַ גַּם סְבִיבָהּ פַּרְדֵּסִים.

ד) חֶבְרוֹן**), מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ כַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר אֶלֶף, בָּהֶם כְּאֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת יְהוּדִים, נוֹצְרִים מְעַטִּים בָּהּ, וּשְׁאָר הַתּוֹשָׁבִים הֵם מוּשְׁלְמִים. בָּהּ יוֹשֵׁב שַׂר מָחוֹז.

בָּעִיר הַזֹּאת יֵשׁ בָּתֵּי בַד לְמַעֲשֵׂה שֶׁמֶן, גַּם סַבּוֹן יַעֲשׂוּ שָׁם, גַּם כְּלֵי זְכוּכִית פְּשׁוּטִים יַעֲשׂוּ הָעַרְבִים שָׁם. יֵשׁ שָׁם יְהוּדִים הָעוֹסְקִים בְּמַעֲשֵׂה הַיַּיִן מֵהַכְּרָמִים הַנִּפְלָאִים וְהַמִּשְׁבָּחִים הָרַבִּים אֲשֶׁר מִסָּבִיב לָעִיר וְיֵשׁ גַּם אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ דְּבַשׁ מֵהָעֲנָבִים.

הָעִיר הַזֹּאת נוֹשָׁנָה הִיא בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, בָּהּ יָשַׁב הַמֶּלֶךְ דָּוִד בְּרֵאשִׁית מַלְכוּתוֹ; עוֹלֵי בָבֶל הִתְיַשְּׁבוּ בָהּ, וְהָרוֹמָאִים הֲרָסוּהָ כָּלָה, וְאַחֲרֵי אֲשֶׁר לָקְחוּ הַמַּחְמַדִּים אֶת הָאָרֶץ מִידֵי נוֹסְעֵי הַצְּלָב רַבּוּ בָהּ הַיְהוּדִים וּמֵאָז לֹא חָדַל יִשּׁוּב יִשְׂרָאֵל בָּעִיר הַזֹּאת.

עַל יַד הָעִיר נִמְצֵאת מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר בָּהּ קְבוּרִים אֲבוֹתֵינוּ הָרִאשׁוֹנִים, וְעוֹד קִבְרוֹת קְדוֹשִׁים שׁוֹנִים.

ה) בְּאֵר־שֶׁבַע***), בִּדְרוֹם הָאָרֶץ, עִיר חֲדָשָׁה הַנּוֹסְדָה מִטַּעַם הַמֶּמְשָׁלָה לְמוֹשַׁב שַׂר הַמָּחוֹז אֲשֶׁר יִשְׁלֹט עַל הַבִּידוּאִים הָרַבִּים אֲשֶׁר מִסָּבִיב.

ו) לוּד****), מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ כִּשְׁמֹנָה אֲלָפִים אִישׁ, בָּהֶם

*) עזה—Gaza. **) חברון—Hebron. ***) באר־שבע—Berseba.
****) לוד—Lydda.

נוֹצְרִים כְּאַלְפַּיִם וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת. יְהוּדִים אֵין בָּהּ.

בָּעִיר הַזֹּאת יֵשׁ בָּתֵּי בַד לְמַעֲשֵׂה הַשֶּׁמֶן וּבָתֵּי מַעֲשֵׂה הַסַּבּוֹן.
סָבִיב לָעִיר יֵשׁ כַּרְמֵי זַיִת לָרֹב.

אַחֲרֵי חָרְבַּן יְרוּשָׁלַיִם הָיָה בָהּ יִשּׁוּב יְהוּדִים נִכְבָּד וַתְּהִי גַם מֶרְכָּז לְתוֹרַת יִשְׂרָאֵל. בַּיָּמִים הָהֵם הָיְתָה גַם עִיר מִסְחָר וְסוֹחֲרֶיהָ הָיוּ יְדוּעִים בַּחֲרִיצוּתָם וְעָרְמָתָם, אוּלָם אַחֲרֵי כֵן יָרְדָה מְעַט מְעַט וּמִימֵי מַסְעֵי הַצְּלָב בָּטֵל יִשּׁוּב הַיְהוּדִים בָּעִיר הַזֹּאת.

ז) רַמְלָה *) מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ כַּעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ, וּבָהֶם כְּאֶלֶף נוֹצְרִים; יְהוּדִים מְעַטִּים בָּהּ, וְהֵם אֻמָּנִים וּפוֹעֲלִים בַּמּוֹשָׁבוֹת הַקְּרוֹבוֹת.

בְּרַמְלָה יֵשׁ בָּתֵּי בַד לְשֶׁמֶן זַיִת וְשֻׁמְשְׁמִין וּבָתֵּי מַעֲשֵׂה סַבּוֹן.
סָבִיב לָעִיר יֵשׁ כַּרְמֵי זַיִת הַרְבֵּה. הָעִיר הַזֹּאת נִבְנְתָה אֵיזֶה מֵאוֹת שָׁנָה אַחֲרֵי הַחֻרְבָּן, וְיִשּׁוּב יְהוּדִים נִכְבָּד לֹא הָיָה בָהּ מִיּוֹם הִוָּסְדָהּ.

ח) בֵּית לֶחֶם **), מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ כְּשִׁבְעַת אֲלָפִים, כֻּלָּם נוֹצְרִים.

בָּעִיר הַזֹּאת יַעַסְקוּ הַרְבֵּה בַּעֲשִׂיַּת כְּלֵי צֶדֶף***) קְטַנִּים וְיָפִים.
עַל יַד הָעִיר הַזֹּאת נִמְצָא קֶבֶר רָחֵל אִמֵּנוּ.

ט) יְרִיחוֹ****) עִיר קְטַנָּה, וְיוֹשְׁבֶיהָ הֵם פְּלָחִים מוּשְׁלְמִים.

עַל יַד הָעִיר הַזֹּאת נִמְצָא מַעְיָן גָּדוֹל וּמִמֶּנּוּ יוֹצֵא נַחַל הַמַּשְׁקֶה אֶת הָאֲדָמָה מִסָּבִיב, וְהַמָּסוֹרָה תִּקְרָא לַמַּעְיָן הַזֶּה „עֵין אֱלִישָׁע", כִּי לְפִי דְבָרֶיהָ הוּא הַמַּעְיָן אֲשֶׁר רִפָּא הַנָּבִיא הַנָּה אֶת מֵימָיו.

2) בְּפֶלֶךְ שְׁכֶם:

א) שְׁכֶם*****) — נַפְּלוּס — בֵּין הַר גְּרִזִּים וּבֵין הַר

---

*) רמלה—Ramle. **) בית לחם – Betlehem. ***) раковина, Muschel. ****) יריחו—Jericho. *****) שכם—Naboulous.

עֵיבָל. מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ כְּעֶשְׂרִים וְאַרְבָּעָה אֶלֶף אִישׁ, בָּהֶם כְּשֶׁבַע מֵאוֹת נוֹצְרִים, כְּמֵאָה יְהוּדִים וּכְמֵאָה וְעֶשְׂרִים שֹׁמְרוֹנִים.

סְחַר הָעִיר רַב, כִּי אֵלֶיהָ יָבִיאוּ הַבֵּידוּאִים יוֹשְׁבֵי עֵבֶר הַיַּרְדֵּן יְבוּל אַדְמָתָם וְגֵז עֶדְרֵיהֶם. וְגַם הָאֲדָמָה מִסָּבִיב דְּשֵׁנָה וּפוֹרִיָּה כִּי מַעְיָנוֹת רַבִּים בָּהּ. בָּהּ יֵשׁ גַּם בָּתֵּי מְלָאכָה רַבִּים לְמַעֲשֵׂה הַסַּבּוֹן. בָּעִיר הַזֹּאת נִמְצֵאת קְהִלַּת הַשֹּׁמְרוֹנִים הַיְחִידָה בְּכָל הָעוֹלָם.

בָּעִיר הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת הִתְאַחֲזוּ הַכּוּתִים אוֹ הַשֹּׁמְרוֹנִים בִּימֵי גָלוּת בָּבֶל; וּבִימֵי הַבַּיִת הַשֵּׁנִי הָיְתָה הָעִיר הַזֹּאת לָהֶם לְעִיר הַמֶּרְכָּז וְגַם לְעִיר הַקְּדוֹשָׁה כִּי עַל יָדָהּ בָּנוּ לָהֶם הֵיכָל. יוֹחָנָן הוֹרְקָנוֹס לָכַד אֶת הָעִיר וַיַּהֲרֹס אֶת הַהֵיכָל, וְאַסְפַּסְיָנוּס בָּנָה אוֹתָהּ וַיִּקְרָאֶהָ פְּלַבִיָּה נְיָאפּוֹלִיס, וְלָכֵן יִקְרָאוּהָ הָעַרְבִים נַפְּלוּס אוֹ נַבְּלוּס. קְהִלּוֹת יְהוּדִים לֹא הָיוּ בָהּ בְּכָל הַזְּמָן.

ב) גַּנִּין *) הִיא עֵין גַּנִּים, כִּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים יוֹשְׁבִים, בָּהֶם נוֹצְרִים מְעַטִּים וִיהוּדִים אֵין שָׁם כְּלָל. בָּהּ יוֹשֵׁב שַׂר מָחוֹז.

מֵהַמַּעְיָן הַגָּדוֹל אֲשֶׁר מֵימָיו יָבֹאוּ תּוֹךְ הָעִיר וְהָיוּ לְנַחַל קָטֹן יַשְׁקוּ אֶת הַגַּנִּים הָרַבִּים הַסּוֹבְבִים אֶת הָעִיר.

ג) תֵּל כֶּרֶם **) (בְּנֵי סַעֲב) כִּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים יוֹשְׁבִים מוּשְׁלְמִים. בָּהּ יוֹשֵׁב שַׂר מָחוֹז.

הָאֲדָמָה מִסָּבִיב פּוֹרִיָּה וְטוֹבָה לְמִזְרַע תְּבוּאָה.

3) בְּפֶלֶךְ עַכּוֹ.

א) עַכּוֹ ***) עַל חוֹף הַיָּם, מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ יוֹתֵר מֵעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ, בָּהֶם כִּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים נוֹצְרִים וּכְמָאתַיִם יְהוּדִים וְהַיּוֹתֵר מוּשְׁלְמִים.

*) גנין— Djenin. **) תל כרם— Telkeram. ***) עכו— Acre (Akko);

הָעִיר הַזֹּאת הָיְתָה מְהֻלָּלָה בְּחֵפָה עוֹד בִּימֵי קֶדֶם, וָאֳנִיּוֹת רַבּוֹת בָּאוּ אֵלֶיהָ מֵרָחוֹק, וְהִיא מוּקֶפֶת חוֹמָה בְּצוּרָה. דֶּרֶךְ הַחוֹף יוֹצִיאוּ תְּבוּאָה רַבָּה הַמּוּבָאָה מֵהַכְּפָרִים מִסָּבִיב וּמִבִּקְעַת יִזְרְעֶאל וְגַם מֵהָרֵי חַוְרָן. בַּזְּמַן הָאַחֲרוֹן הֵחֵלּוּ לִנְטֹעַ שָׁם פַּרְדֵּסִים.

ב) חֵיפָה *), עַל שְׂפַת הַיָּם לְרַגְלֵי הַר הַכַּרְמֶל, מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ כַּעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ, בָּהֶם יְהוּדִים כְּאֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת, וּכְאַרְבַּעַת אֲלָפִים נוֹצְרִים וְהַיּוֹתֵר מוּשְׁלְמִים. בָּהּ יוֹשֵׁב שַׂר מָחוֹז.

חוֹף חֵיפָה הוּא הַיּוֹתֵר טוֹב בְּכָל הָאָרֶץ לְמַעֲמַד אֳנִיּוֹת. דֶּרֶךְ הַחוֹף יוֹצִיאוּ תְּבוּאָה רַבָּה וְשֶׁמֶן, גַּם בָּתֵּי מַעֲשֵׂה סַבּוֹן יֵשׁ שָׁם רַבִּים, וּמִסָּבִיב לָעִיר יֵשׁ עֲצֵי פְּרִי רַבִּים, וּבִפְרָט עֲצֵי זָיִת.

ג) צוֹר **), עַל שְׂפַת הַיָּם. מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ כַּחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים אִישׁ, חֶצְיָם מוּשְׁלְמִים, וְחֶצְיָם נוֹצְרִים, יְהוּדִים מְעַטִּים בָּהּ. בָּהּ יוֹשֵׁב שַׂר מָחוֹז.

צוֹר הַמְהֻלָּלָה בַּגּוֹיִם בְּיָמִים מִקֶּדֶם הִנֵּה עַתָּה עִיר קְטַנָּה וַעֲנִיָּה, סַחְרָהּ עֲזָבָהּ, דֶּרֶךְ הַחוֹף יוֹצִיאוּ מְעַט כֻּתְנָה וְטַבָּק.

ד) צִידוֹן ***), עַל שְׂפַת הַיָּם, כִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֶלֶף יוֹשְׁבִים בָּהּ, בָּהֶם כְּאֶלֶף יְהוּדִים וְכִשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים נוֹצְרִים וְהַנּוֹתָרִים מוּשְׁלְמִים, בָּהּ יוֹשֵׁב שַׂר מָחוֹז.

מִסְחָרָהּ מִצְעָר לְעֵת כָּזֹאת, אַךְ פַּרְדֵּסִים רַבִּים יַקִּיפוּהָ, וּפִרְיָם מְשֻׁבָּח מְאֹד, גַּם עֲצֵי פְּרִי יֵשׁ בָּהּ מִסָּבִיב, בָּהֶם שְׁקֵדִים, אֲפַרְסְקִים, תְּאֵנֵי־חַוָּה וכו'.

ה) טְבֶרְיָה ****), עַל שְׂפַת יָם כִּנֶּרֶת. מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ כְּשִׁבְעַת אֲלָפִים אִישׁ. חֶצְיָם יְהוּדִים וְחֶצְיָם מוּשְׁלְמִים.

---

*) חיפה—Haifa. **) צור — Tyr. ***) צידון—Saida. ****) טבריה—Tiberiade.

נוֹצְרִים מְעַטִּים בָּהּ. בָּהּ יוֹשֵׁב שַׂר מָחוֹז.

הָעִיר הַזֹּאת נִבְנְתָה עַל יְדֵי הַמֶּלֶךְ הוֹרְדוֹס לִכְבוֹד טִבֶּרְיוּס קֵיסַר רוֹמִי, וַתְּהִי עִיר גְּדוֹלָה וְיָפָה. אַחֲרֵי מֶרֶד בַּר כּוֹכְבָא הָיָה שָׁם מוֹשַׁב הַסַּנְהֶדְרִים, וּזְמַן רַב אַחֲרֵי כֵן יָשְׁבוּ בָהּ חֲכָמִים רַבִּים. אַחֲרֵי כֵן חָרְבָה הָעִיר כֻּלָּהּ וְאַךְ לִפְנֵי כִּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה נִבְנְתָה מֵחָדָשׁ וְהַיְּהוּדִים הֵחֵלּוּ לְהִתְיַשֵּׁב בָּהּ.

מִסְחָר אֵין בָּעִיר, וְיוֹשְׁבֶיהָ רֻבָּם עֲנִיִּים.

עַל יַד הָעִיר נִמְצָאִים קִבְרֵי ר׳ יוֹחָנָן בֶּן זַכַּאי, קֶבֶר הָרַמְבַּ״ם וְאָבִיו וְקֶבֶר ר׳ מֵאִיר בַּעַל־הַנֵּס.

ו) צְפַת *), עַל אֶחָד מֵהָרֵי הַגָּלִיל. מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ כְּאַרְבָּעָה עָשָׂר אֶלֶף, כְּשִׁבְעָה אֶלֶף יְהוּדִים, כְּשִׁשָּׁה אֶלֶף מוּשְׁלְמִים וּכְאֶלֶף נוֹצְרִים. בָּהּ יוֹשֵׁב שַׂר מָחוֹז.

הָעִיר הַזֹּאת נִבְנְתָה, כַּנִּרְאֶה, בִּימֵי הַבַּיִת הַשֵּׁנִי; יִשּׁוּב הַיְּהוּדִים גָּדַל בָּהּ בַּמֵּאוֹת הָאַחֲרוֹנוֹת אַחֲרֵי גֵרוּשׁ סְפָרַד, כִּי עָלוּ רַבִּים מֵהַמְגֹרָשִׁים וַיִּתְיַשְּׁבוּ בָהּ. הַמִּסְחָר לֹא פָרַץ בָּהּ, וְאַךְ בָּתֵּי בַד יֵשׁ בָּהּ לָרֹב, כִּי כַרְמֵי זֵיתִים רַבִּים עַל הֶהָרִים מִסָּבִיב.

עַל יַד הָעִיר נִמְצָא קֶבֶר ר׳ שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחָאי, האר״י, ר׳ יוֹסֵף קַארוֹ וְעוֹד.

ז) נָצְרַת **), מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ כַּעֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ, מֵהֶם שִׁבְעָה אֲלָפִים נוֹצְרִים וּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים מוּשְׁלְמִים. יְהוּדִים אֵין בָּהּ. בָּהּ יוֹשֵׁב שַׂר מָחוֹז.

ח) קֵסַרְיָה ***) עַל שְׂפַת הַיָּם, עִיר קְטַנָּה, כְּאֶלֶף אִישׁ מוּשְׁלְמִים יוֹשְׁבִים בָּהּ.

הָעִיר הַזֹּאת נִבְנְתָה עַל יְדֵי הוֹרְדוֹס לִכְבוֹד הַקֵּיסַר אוֹגוּסְטוּס, וַיִּבֶן בָּהּ הֵיכָלוֹת וְאַרְמְנוֹת. בָּהּ הָיָה מוֹשַׁב נְצִיבֵי יְהוּדָה. אַחֲרֵי הַחֻרְבָּן הָיְתָה עִיר מֶרְכָּז לְהַדָּת הַנּוֹצְרִית. נוֹסְעֵי הַצְּלָב לְקָדוּהָ

*) צפת—Safed. **) נצרת—Nazareth. ***) קסריה—Cesarée.

וְאַחֲרֵי כֵן נֶהֶרְסָה עַד הַיְסוֹד עַל יְדֵי אַחַד הַשּׁוּלְטָנִים וּבָעֵת הָאַחֲרוֹנָה הִתְיַשְּׁבוּ בָהּ מוּשְׁלְימִים.

סָבִיב לָעִיר תִּשְׁתָּרֵעַ כִּכָּר נִרְחָבָה מְלֵאָה אַבְנֵי חֳרָבוֹת וּשְׂרִידֵי עַמּוּדֵי שַׁיִשׁ נִפְלָאִים, גַּם שְׁאֵרִית קִיר הַחוֹף תֵּרָאֶה עוֹד שָׁם.

II. מֵעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה;

1) בְּפֶלֶךְ חַוְרָן:

א) שֵׁיךְ סַעַד, עִיר קְטַנָּה וּבָהּ יוֹשֵׁב הַפֶּחָה.

2) בְּפֶלֶךְ כֶּרֶךְ:

א) כֶּרֶךְ הִיא קִיר מוֹאָב, מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ כַּחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים, מֵהֶם כְּאֶלֶף נוֹצְרִים וִיהוּדִים אֲחָדִים, וְהַנּוֹתָרִים מוּשְׁלְימִים. בָּהּ יוֹשֵׁב הַפֶּחָה.

ב) סַלְט, הִיא רָמַת גִּלְעָד, מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ כְּאַרְבַּעַת אֲלָפִים, מֵהֶם כִּשְׁמוֹנֶה מֵאוֹת נוֹצְרִים, וִיהוּדִים אֵין שָׁם כְּלָל.

הָאָרֶץ מִסָּבִיב דְּשֵׁנָה וּפוֹרִיָּה מְאֹד יֵשׁ שָׁם גַּם עֲצֵי פְּרִי טוֹב לְמַכְבִּיר.

§ 13. וְאֵלֶּה הֵן מוֹשְׁבוֹת הַיְּהוּדִים בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל:

I) בְּפֶלֶךְ יְרוּשָׁלַיִם.

1) בִּמְחוֹז יְרוּשָׁלַיִם:

א) מוֹצָא אוֹ קוֹלוֹנְיָה, שְׁלֹשֶׁת רִבְעֵי שָׁעָה מִירוּשָׁלַיִם יָמָּה עַל דֶּרֶךְ יָפוֹ, כְּפַר עַרְבִי וּבוֹ כְּרָמִים וְגַנֵּי יֶרֶק אֲשֶׁר שְׁנֵי מַעְיְנוֹת מַיִם יַשְׁקוּם. לַיְּהוּדִים שָׁם כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת דוּנַם *) אֲדָמָה. הָאֲדָמָה הִיא נַחֲלַת אַרְבָּעָה עָשָׂר אֲנָשִׁים וְאַךְ חֶצְיָם יוֹשְׁבִים שָׁם, שְׁלִישׁ שֶׁטַח אַדְמַת הַיְּהוּדִים נָטוּעַ בְּכַרְמֵי גֶפֶן.

*) הדונם הוא 900 מ״ר מרבע.

נוֹסְדָה בִּשְׁנַת א׳ תתכ"ה.

ב) אַרְטוּף–אֶרֶץ צוּף – עַל דֶּרֶךְ יָפוֹ־יְרוּשָׁלַיִם, שֶׁטַח אַדְמָתָהּ כַּחֲמֵשֶׁת אֲלָפִים דוּנַם, חֵלֶק גָּדוֹל מֵהָאֲדָמָה טוֹב לִזְרִיעָה. אֶת הָאֲדָמָה קָנוּ חֶבֶר אַחֵינוּ יְלִידֵי בּוּלְגַרְיָה וַאֲחָדִים מֵהֶם בָּאוּ לְהִתְיַשֵּׁב בָּהּ. מַצָּבָם אֵינֶנּוּ טוֹב, כִּי חֲסֵרִים לָהֶם דְּבָרִים רַבִּים עִקָּרִים הַדְּרוּשִׁים לָאִכָּר, הָאַקְלִים שָׁם טוֹב. הַמּוֹשָׁבָה נוֹסְדָה בִּשְׁנַת א׳ תתכ"ו.

2) בִּמְחוֹז יָפוֹ:

א) בֵּית סֵפֶר לַעֲבוֹדַת הָאֲדָמָה, נוֹסַד בִּשְׁנַת א׳ תת"א עַל יְדֵי קַרְל נֶטֶר בִּפְקֻדַּת חֶבְרַת כָּל יִשְׂרָאֵל חֲבֵרִים. שֶׁטַח אַדְמָתָהּ הוּא כְּאַלְפַּיִם וְשֵׁשׁ מֵאוֹת דוּנַם, כְּמֵאָה וַחֲמִשִּׁים אֶלֶף גֶּפֶן בָּהּ, כְּאַלְפַּיִם עֲצֵי שְׁקֵדִים וּכְמִסְפָּר הַזֶּה עֲצֵי תַפּוּחֵי זָהָב וּכְאֶלֶף עֲצֵי פְרִי שׁוֹנִים. בִּנְיָנִים רַבִּים יָפִים בָּהּ גַּם יֶקֶב חָצוּב בַּסֶּלַע. וְשֵׁשׁ בְּאֵרוֹת מַיִם יַשְׁקוּ אֶת גַּנֶּיהָ.

ב) רִאשׁוֹן לְצִיּוֹן, נוֹסְדָה עַל יְדֵי חֶבְרַת יְחִידִים שֶׁבָּאוּ מֵאֶרֶץ הַצָּפוֹן בִּשְׁנַת א׳ תתנ"ג כְּשָׁעָה וָחֵצִי מִיָּפוֹ נֶגְבָּה מִזְרָחָה, שֶׁטַח אַדְמָתָהּ כְּשִׁבְעַת אֲלָפִים דוּנַם, וּמִסְפַּר נַפְשׁוֹת יוֹשְׁבֶיהָ מַגִּיעַ עַד שֵׁשׁ מֵאוֹת. בְּנֵי הַמּוֹשָׁבָה הַזֹּאת עוֹסְקִים בְּעִקָּר בִּכְרָמִים וְחָמֵשׁ שִׁשִּׁיּוֹת אַדְמָתָהּ מְכֻסּוֹת בְּכַרְמֵי גֶפֶן, וְיֵשׁ בָּהּ גַּם עֲצֵי פְרִי אֲחֵרִים. בְּרִאשׁוֹן לְצִיּוֹן יֵשׁ יֶקֶב גָּדוֹל וּרְחַב יָדַיִם מְאֹד, שָׁם יֵשׁ גַּם „בֵּית־עָם" אֲשֶׁר בָּנוּ בְּנֵי הַמּוֹשָׁב לְבֵית הַצִּבּוּר.

ג) עֵמֶק שׁוֹשַׁנִּים אוֹ וַאדִי־חַנִּין, כִּשְׁלֹשֶׁת רִבְעֵי שָׁעָה מֵרִאשׁוֹן לְצִיּוֹן נֶגְבָּה, נוֹסְדָה עַל יְדֵי יְחִידִים בִּשְׁנַת א׳ תתי״ג; שֶׁטַח אַדְמָתָהּ כְּאֶלֶף וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת דוּנַם, הָאִכָּרִים עוֹסְקִים בִּכְרָמִים, יֵשׁ בָּהּ גַּם פַּרְדֵּסִים אֲחָדִים, כִּי אַדְמָתָהּ כִּמְעַט כֻּלָּהּ רְאוּיָה לְמַטַּע פַּרְדֵּסִים, אֲחָדִים מֵהָאִכָּרִים עוֹסְקִים גַּם בְּגִדּוּל דְּבוֹרִים וְדִבְשָׁם מְשֻׁבָּח מְאֹד. מִסְפַּר נַפְשׁוֹת יוֹשְׁבֶיהָ עוֹלֶה לְמֵאָה.

ד) רְחֹבוֹת (דוּרַאן־שַׁעֲרַיִם) כַּחֲצִי שָׁעָה מֵעֵמֶק שׁוֹשַׁנִּים נֶגְבָּה מִזְרָחָה, וּכְשָׁעָה מֵרַמְלָה הָעִיר, נוֹסְדָה עַל יְדֵי יְחִידִים בִּשְׁנַת א׳ תתכ״א, שֶׁטַח אַדְמָתָהּ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים וְשֵׁשׁ מֵאוֹת דוּנַם. עַל חֲצִי אַדְמַת הַמּוֹשָׁב נְטוּעִים כְּרָמִים, אַךְ יֵשׁ בָּהּ גַּם עֲצֵי זֵיתִים וּשְׁקֵדִים בְּמִסְפָּר הָגוּן. רַבִּים מִבַּעֲלֵי הָאֲחֻזּוֹת בִּרְחֹבוֹת יוֹשְׁבִים עוֹד בְּחוּץ לָאָרֶץ. מִסְפַּר נַפְשׁוֹת יוֹשְׁבֶיהָ עוֹלֶה לְמָאתַיִם וּשְׁלֹשִׁים.

ה) עֶקְרוֹן אוֹ מַזְכֶּרֶת בַּתְיָה, כִּשְׁלֹשֶׁת רִבְעֵי שָׁעָה מֵרְחֹבוֹת נֶגְבָּה מִזְרָחָה, נוֹסְדָה עַל יְדֵי הַנָּדִיב בִּשְׁנַת א׳ תתמ״ו, שֶׁטַח אַדְמָתָהּ כְּאַרְבַּעַת אֲלָפִים וּמָאתַיִם דוּנַם, וְכֻלָּהּ דְּשֵׁנָה וְטוֹבָה לְמִזְרַע תְּבוּאוֹת. בַּשָּׁנִים הָאַחֲרוֹנוֹת נָטְעוּ שָׁם עֲצֵי פְרִי רַבִּים וְשׁוֹנִים, וַעֲצֵי הַזַּיִת הָרַבִּים אֲשֶׁר נָטְעוּ נוֹתְנִים תִּקְוָה טוֹבָה. מִסְפַּר נַפְשׁוֹת יוֹשְׁבֶיהָ עוֹלֶה לְמָאתַיִם וְעֶשְׂרִים.

ו) פֶּתַח תִּקְוָה וִיהוּד, נוֹסְדוּ עַל יְדֵי יְחִידִים בִּשְׁנַת א׳ תתי״ג, כִּשְׁתֵּי שָׁעוֹת מִיָּפוֹ צָפוֹנָה מִזְרָחָה. מְיַסְּדֵי

פֶּתַח תִּקְוָה בָּנוּ לָהֶם בָּתִּים בִּיהוּד מִפְּנֵי הָאֲוִיר הַטּוֹב אֲשֶׁר שָׁם, אַךְ אַחֲרֵי כֵן הָכְרְחוּ לַעֲזֹב אֶת הַמָּקוֹם הַזֶּה הָרָחוֹק מִשְּׂדוֹתֵיהֶם וַיִּבְנוּ לָהֶם בָּתִּים עַל אַדְמַת פֶּתַח תִּקְוָה. שֶׁטַח אַדְמָתָהּ כְּאַרְבָּעָה עָשָׂר אֶלֶף דוּנַם, רֶבַע הָאֲדָמָה מְכֻסֶּה בְּכַרְמֵי גֶפֶן, וְעַל שֶׁטַח אֶלֶף דוּנַם יֵשׁ שָׁם פַּרְדֵּסִים, וְעַל שֶׁטַח אֲשֶׁר כָּזֶה נְטוּעִים גַּם זֵיתִים, וְיֶתֶר הָאֲדָמָה הִיא אַדְמַת זְרִיעָה. מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ מַגִּיעַ עַד שְׁמֹנֶה מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים נָפֶשׁ.

3) בִּמְחוֹז עַזָּה.

א) גְּדֵרָה, כִּשְׁלֹשֶׁת רִבְעֵי שָׁעָה מֵעֶקְרוֹן נֶגְבָּה מַעֲרָבָה, נוֹסְדָה עַל יְדֵי חֶבְרַת חוֹבְבֵי צִיּוֹן בְּאֶרֶץ הַצָּפוֹן בִּשְׁנַת א׳ תתט״ו, שֶׁטַח אַדְמָתָהּ כִּשְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת דוּנַם. עִיקַר עֲבוֹדַת הָאִכָּרִים מַטַּע הַכְּרָמִים, אַךְ יֵשׁ לְכָל אֶחָד גַּם חֵלֶק קָטָן אַדְמַת זְרִיעָה, וְגַם פְּרִי עֵץ אֲחֵרִים שׁוֹנִים יֶשְׁנָם שָׁם. מִסְפַּר נַפְשׁוֹת יוֹשְׁבֶיהָ עוֹלֶה לְמֵאָה וְעֶשְׂרִים.

ב) קַסְטִינָה הִיא בְּאֵר טוּבְיָה, כִּשְׁתֵּי שָׁעוֹת מִגְּדֵרָה נֶגְבָּה, נוֹסְדָה עַל יְדֵי חֶבְרַת חוֹבְבֵי צִיּוֹן בִּשְׁנַת א׳ תתכ״ז. שֶׁטַח אַדְמָתָהּ כְּשֵׁשֶׁת אֲלָפִים דוּנַם וְהִיא טוֹבָה וּדְשֵׁנָה וּרְאוּיָה לְמִזְרַע תְּבוּאוֹת. מִסְפַּר נַפְשׁוֹת יוֹשְׁבֶיהָ הוּא מֵאָה עֶשְׂרִים וְחָמֵשׁ. כָּל הָאִכָּרִים עוֹסְקִים בִּזְרִיעָה.

II. בְּפֶלֶךְ שְׁכֶם, בִּמְחוֹז תֵּל כֶּרֶם נִקְנְתָה זֶה לֹא כְבָר חֶלְקַת אֲדָמָה בַּת שִׁבְעַת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת דוּנַם

הִיא כְּפַר סָבָא, אַךְ עוֹד לֹא הוֹשִׁיבוּ עָלֶיהָ אִכָּרִים.

III. בְּפֶלֶךְ עַכּוֹ.

1) בִּמְחוֹז חֵיפָה.

א) חֲדֵרָה, נוֹסְדָה עַל יְדֵי יְחִידִים בִּשְׁנַת א׳ תת״ד עַל שְׂפַת נְהַר הַיָּרוֹק, כַּחֲצִי שָׁעָה מֵהַיָּם; שֶׁטַח אַדְמָתָהּ כִּשְׁלֹשִׁים אֶלֶף דוּנַם, רֹב אַדְמָתָהּ טוֹבָה לִזְרִיעָה, וְחֵלֶק רַב מִמֶּנָּה רְאוּיָה גַּם לְמַטַּע פַּרְדֵּסִים. הַבִּצּוֹת אֲשֶׁר בְּאַדְמָתָהּ וּמִסָּבִיב לָהּ וַאֲשֶׁר הָיוּ לִמְקוֹר מַחֲלוֹת רַבּוֹת הוֹלְכוֹת וּמִתְיַבְּשׁוֹת עַל יְדֵי הָעֵצִים הָרַבִּים אֲשֶׁר נָטְעוּ עַל שְׂפוֹת הַבִּצּוֹת וְהָאֲוִיר הוּטַב כְּבָר מְעָט; וּבְהֵעָשׂוֹת הַתְּעָלוֹת וְהַבִּצּוֹת תִּיבַשְׁנָה וְיָכְלוּ כָּל בְּעָלֶיהָ לְהִתְיַשֵּׁב בָּהּ, וְהַמָּקוֹם טוֹב מְאֹד לְגִדּוּל בְּהֵמוֹת. כְּאֶלֶף דוּנַם מֵאַדְמָתָהּ מְכֻסִּים בְּכַרְמֵי גֶפֶן, כְּמָאתַיִם דוּנַם פַּרְדֵּסִים, גַּם יֵשׁ בָּהּ עֲצֵי פְרִי אֲחֵרִים. מִסְפַּר נַפְשׁוֹת יוֹשְׁבֶיהָ מֵאָה וַחֲמִשִּׁים.

ב) זִכְרוֹן יַעֲקֹב, נוֹסְדָה עַל יְדֵי יְחִידִים, שֶׁעָלוּ מֵרוּמַנְיָה בִּשְׁנַת א׳ תתי״ב, עַל שֵׁן סֶלַע גָּבֹהַּ הַנִּשְׁקָף מִקַּרְנֵי הַר הַכַּרְמֶל. שֶׁטַח אַדְמָתָהּ כְּשִׁבְעַת אֲלָפִים דוּנַם, אֲדָמָה רְאוּיָה לִזְרִיעָה מְעַטָּה מְאֹד, וְכִשְׁלֹשֶׁת רִבְעֵי אַדְמָתָהּ מְכֻסִּים בַּכְּרָמִים, אַךְ יֵשׁ בָּהּ גַּם עֲצֵי פְרִי אֲחֵרִים, גַּם כַּוְּרוֹת דְּבוֹרִים נִמְצָאוֹת שָׁם. מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ קָרוֹב לִתְשַׁע מֵאוֹת נֶפֶשׁ. בְּזִכְרוֹן יַעֲקֹב יֵשׁ יֶקֶב גָּדוֹל מְאֹד.

ג) שְׁוֵיָה, מֵאִיר שְׁוֵיָה, נוֹסְדָה עַל יְדֵי הַנָּדִיב בִּשְׁנַת א׳ תתכ״ב, כַּחֲצִי שָׁעָה מִזִּכְרוֹן יַעֲקֹב מִזְרָחָה צָפוֹנָה עַל

ראֹשׁ הָר. שֶׁטַח אַדְמָתָהּ הוּא כִּשְׁמוֹנָה אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת דוּנַם. מִסְפַּר נַפְשׁוֹת יוֹשְׁבֶיהָ עוֹלֶה לְמֵאָה וּשְׁלֹשִׁים. רֶבַע הָאֲדָמָה מְכֻסֶּה בִגְפָנִים וְרֶבַע בַּעֲצֵי פְרִי אֲחֵרִים.

ד) אֶם אֶל גָּ מָ ל–בַּת שְׁלֹמֹה–נוֹסְדָה עַל יְדֵי הַנָּדִיב בִּשְׁנַת א׳ תת"ך כְּשָׁעָה מִזִּכְרוֹן-יַעֲקֹב מִזְרָחָה, שֶׁטַח אַדְמָתָהּ אַלְפַּיִם וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת דוּנַם, וְרֻבָּהּ מְכֻסָּה בַּכְּרָמִים. מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ כְּמֵאָה וְעֶשְׂרִים.

ה) אַ טְ לִ י ט, בְּאֶמְצַע הַדֶּרֶךְ בֵּין זִכְרוֹן יַעֲקֹב וְחֵיפָה עוֹמְדִים עַל חוֹף הַיָּם שְׂרִידֵי מִבְצָר עַתִּיק חָזָק וְעַל יָדוֹ אַדְמַת מִישׁוֹר טוֹבָה וּפוֹרִיָּה. הָאֲדָמָה הַזֹּאת, אֲשֶׁר שִׁטְחָהּ מַגִּיעַ עַד עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים דוּנַם, קָנָה הַנָּדִיב, אַךְ עַד הַיּוֹם לֹא הוֹשִׁיבוּ אֶת הַנַּחֲלָה הַזֹּאת.

ו) גַּם בִּכְפַר תַּנְתּוּרָה–דוֹר – אֲשֶׁר עַל שְׂפַת הַיָּם יֵשׁ נַחֲלַת אֲדָמָה הַשַּׁיֶּכֶת לַנָּדִיב וְשִׁטְחָהּ כְּאַרְבַּע מֵאוֹת דוּנַם.

2) בִּמְחוֹז טְבֶרְיָה.

א) סֶגֶ רָ ה, נוֹסְדָה בִּשְׁנַת א׳ תתכ"ט עַל יְדֵי חֶבְרַת יק"א, שֶׁטַח אַדְמָתָהּ קָרוֹב לְאַרְבָּעִים אֶלֶף דוּנַם, כִּשְׁנֵי שְׁלִישִׁית מִמֶּנָּה טוֹבָה לִזְרִיעָה, וְהַמּוֹתָר אַדְמַת טְרָשִׁים הַטּוֹבָה לִנְטִיעָה. מְיַסְּדֶיהָ עָשׂוּ שָׁם אֲחֻזַּת נַחֲלָה *) – לַעֲבוֹדַת הָאֲדָמָה וּכְשִׁבְעִים פּוֹעֲלִים יְהוּדִים עוֹבְדִים שָׁם. בַּיָּמִים הָאַחֲרוֹנִים קָנוּ שָׁם עוֹד אֲחֻזּוֹת גְּדוֹלוֹת עַל יַד אַדְמַת הַמּוֹשָׁבָה הַזֹּאת.

*) Ferm.

ב) בִּכְפַר חַטִּין — הַצַּדִּים — יֵשׁ פַּרְדֵּס אֶתְרוֹגִים גָּדוֹל אֲחֻזַּת כּוֹלֵל וַרְשָׁה בִּירוּשָׁלַיִם, וּבִזְמַן הָאַחֲרוֹן קָנָה שָׁם אֶחָד מֵאַחֵינוּ אֲחֻזַּת נַחֲלָה גְּדוֹלָה, שֶׁשֶּׁטַח אַדְמָתָהּ יוֹתֵר מֵאַלְפַּיִם דּוּנַם.

ג) הַמּוֹשָׁבוֹת הַחֲדָשׁוֹת. בַּיָּמִים הָאַחֲרוֹנִים קָנָה הַנָּדִיב נַחֲלָאוֹת אֲחָדוֹת לְהוֹשִׁיב בָּהֶן אִכָּרִים וּבְנֵי אִכָּרִים מִמּוֹשָׁבוֹת אֲחֵרוֹת שֶׁבָּהֶן צַר הַמָּקוֹם מֵחֹסֶר אֲדָמָה וְאֵלֶּה הֵן: א) עֲבַדִּיָּה וּמִלְחַמִּיָּה עַל שְׂפַת הַיַּרְדֵּן כְּשָׁעָה נֶגְבָּה מִטְּבֶרְיָה; שֶׁטַח אַדְמַת שְׁתֵּי הַנַּחֲלָאוֹת הָאֵלֶּה כְּתִשְׁעָה עָשָׂר אֶלֶף דּוּנַם. ב) דַּלַיְקָה וְיַמָּה כִּשְׁעָתַיִם מִטְּבֶרְיָה דְרוֹמִית מַעֲרָבִית; שֶׁטַח אַדְמָתָן כִּשְׁמוֹנָה עָשָׂר אֶלֶף דּוּנַם. ג) לְבִיָּה כְּשָׁעָה וָחֵצִי מִטְּבֶרְיָה מַעֲרָבָה, שֶׁטַח אַדְמָתָהּ כַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר אֶלֶף דּוּנַם. ד) מַסְחָה לְרַגְלֵי הַר תָּבוֹר מִצָּפוֹן. שֶׁטַח אַדְמָתָהּ כְּשִׁשָּׁה אֶלֶף דּוּנַם.

וּכְבָר הֵחֵלּוּ לִבְנוֹת שָׁם בָּתִּים וּרְפָתִים לָאִכָּרִים הַחֲדָשִׁים אֲשֶׁר הִתְיַשְּׁבוּ שָׁם.

3) בִּמְחוֹז צְפַת.

א) עֵין־זֵיתִים, בְּיַרְכְּתֵי הָהָר כַּחֲצִי שָׁעָה מִצְּפַת צָפוֹנָה, נוֹסְדָה עַל יְדֵי חֶבְרָה אַחַת מֵאֶרֶץ הַצָּפוֹן בִּשְׁנַת א׳ תתכ״ב, שֶׁשֶּׁטַח אַדְמָתָהּ חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים וּשְׁבַע מֵאוֹת דּוּנַם, וְיֵשׁ בָּהּ מַעְיָנוֹת מַיִם טוֹבִים. הָאֲדָמָה אַדְמַת סִיד וְלָכֵן לֹא הִצְלִיחוּ הַכְּרָמִים הָרַבִּים שֶׁנָּטְעוּ שָׁם. עַתָּה

יוֹשְׁבִים שָׁם פּוֹעֲלִים יְהוּדִים אֲחָדִים וּמַשְׁגִּיחִים עַל הָעֲבוֹדָה, כִּי הֵחֵלּוּ לְהַרְבּוֹת שָׁם עֲצֵי זַיִת. גַּם זוֹרְעִים אֶת רֶבַע הָאֲדָמָה הָרָאוּי לִזְרִיעָה. מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ כְּאַרְבָּעִים נָפֶשׁ.

ב) רֹאשׁ פִּנָּה, כְּשָׁעָה מִצְּפַת צָפוֹנָה מִזְרָחָה עַל הַדֶּרֶךְ הַהוֹלֶכֶת לְדַמֶּשֶׂק. הַמּוֹשָׁבָה הַזֹּאת נוֹסְדָה עַל יְדֵי יְחִידִים מִיהוּדֵי רוּמַנְיָה בִּשְׁנַת א׳ תתי״ב. שֶׁטַח אַדְמָתָהּ עַתָּה הוּא אַרְבָּעִים וּשְׁלשָׁה אֶלֶף דוּנַם; שְׁלִישׁ הָאֲדָמָה טוֹבָה לִזְרִיעָה, שְׁלִישׁ הוּא אַדְמַת הָרִים הָרְאוּיִם לְמִרְעֵה הָעֲדָרִים וְהַשְּׁלִישׁ הוּא אַדְמַת מַטָּעִים שׁוֹנִים. בִּפְרַט הִרְבּוּ שָׁם לִנְטֹעַ עֲצֵי תוּת לְגִדּוּל הַמֶּשִׁי. מִסְפַּר נַפְשׁוֹת יוֹשְׁבֶיהָ עוֹלֶה לַחֲמֵשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים בְּעֵרֶךְ. שָׁם יֵשׁ בֵּית מַטְוֵה מֶשִׁי גָּדוֹל הָעוֹבֵד בְּכֹחַ מְכוֹנוֹת הַקִּיטוֹר וּכְמֵאָה אִישׁ עוֹבְדִים בַּבַּיִת הַזֶּה. בַּזְּמַן הָאַחֲרוֹן הֵבִיאוּ שָׁמָּה גַּם נוֹלִים*) לְלַמֵּד אֶת הָאִכָּרִים וּנְשֵׁיהֶם וּבְנוֹתֵיהֶם אֶת מַעֲשֵׂה הָאֶרֶג, וְהָאִכָּרִים עוֹסְקִים שָׁם גַּם בְּמִזְרַע הַתַּבָּק.

ג) מִשְׁמַר הַיַּרְדֵּן, כְּשָׁעָה מֵרֹאשׁ פִּנָּה צָפוֹנָה מִזְרָחָה עַל שְׂפַת הַיַּרְדֵּן, נוֹסְדָה עַל יְדֵי אֲחָדִים מִיּוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ בִּשְׁנַת א׳ תתכ״א. שֶׁטַח אַדְמָתָהּ אַרְבָּעָה אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת דוּנַם; מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ כְּשִׁבְעִים וַחֲמִשָּׁה אִישׁ, אַדְמָתָהּ אַדְמַת זְרִיעָה וְכָל אִכָּרֶיהָ עוֹסְקִים בִּזְרִיעַת תְּבוּאָה.

ד) מַחֲנַיִם, נוֹסְדָה בִּשְׁנַת א׳ תתכ״ט עַל יְדֵי חֶבְרָה

*) נול הוא שלחן האורגים станокъ ткацкій וועבער-שטוהל.

אַחַת מִגַּלִיצִיָּה. שֶׁטַח אַדְמָתָהּ כְּשֵׁשֶׁת אֲלָפִים דּוּנַם וְהִיא גּוֹבֶלֶת לְמִשְׁמַר הַיַּרְדֵּן. הַמּוֹשָׁבָה הַזֹּאת לֹא הִשְׁתַּכְלְלָה עוֹד.

ה) יְסֻד הַמַּעֲלָה, יוֹשֶׁבֶת עַל מֵי מֵרוֹם, כְּשָׁעָה וָחֵצִי מֵרֹאשׁ פִּנָּה, נוֹסְדָה עַל יְדֵי יְחִידִים מֵעוֹלֵי אֶרֶץ הַצָּפוֹן בִּשְׁנַת א׳ תתי״ב. שֶׁטַח אַדְמָתָהּ אַחַד עָשָׂר אֶלֶף דּוּנַם, כֻּלָּהּ טוֹבָה לִזְרִיעָה. יֵשׁ בָּהּ גַּם כִּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת דּוּנַם פַּרְדֵּסִים, וְכַחֲמֵשׁ מֵאוֹת דּוּנַם מַטָּעֵי עֵץ פְּרִי שׁוֹנִים. מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ כְּמָאתַיִם וַחֲמִשִּׁים נָפֶשׁ. בַּמּוֹשָׁבָה הַזֹּאת יֵשׁ בֵּית־מַעֲשֵׂה שְׁמָנִים נוֹתְנִים רֵיחַ הַנַּעֲשִׂים מִפִּרְחֵי עֵצִים שׁוֹנִים.

IV. בְּפֶלֶךְ בֵּירוּת, בִּמְחוֹז גְּדֵידָה נִמְצֵאת הַמּוֹשָׁבָה:

מְטוּלָה, לְרַגְלֵי הַר חֶרְמוֹן. נוֹסְדָה עַל יְדֵי הַנָּדִיב בִּשְׁנַת א׳ תתכ״ו. שֶׁטַח אַדְמָתָהּ כִּשְׁלֹשָׁה עָשָׂר אֶלֶף דּוּנַם. שְׁתֵּי שְׁלִישִׁיּוֹתֶיהָ טוֹבוֹת לִזְרִיעָה. מִסְפַּר יוֹשְׁבֶיהָ כִּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת נָפֶשׁ. הָאִכָּרִים עוֹסְקִים בִּזְרִיעַת תְּבוּאָה וְגַם בְּמַטַּע הַתַּבָּק.

V. בְּפֶלֶךְ חַוְרָן:

א) בְּנֵי יְהוּדָה, מוּל יָם כִּנֶּרֶת, כְּשָׁעָה קֵדְמָה. שֶׁטַח אַדְמָתָהּ שְׁלֹשֶׁת אֲלָפִים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת דּוּנַם. הִיא נוֹסְדָה עַל יְדֵי אֲחָדִים מִילִידֵי הָאָרֶץ בִּשְׁנַת א׳ תתכ״א. אַדְמָתָהּ טוֹבָה וּפוֹרִיָּה. מִסְפַּר נַפְשׁוֹת יוֹשְׁבֶיהָ כַּחֲמִשִּׁים נָפֶשׁ.

ב) נַחֲלָאוֹת גְּדוֹלוֹת, אֲשֶׁר קָנָה הַנָּדִיב וְעוֹד לֹא הוֹשִׁיבוּ עֲלֵיהֶן אִכָּרִים וְהֵן: גּוֹלָן, וְסַחַם־גּוֹלָן וּבֵיטִימָה. שֶׁטַח אַדְמָתָם יַחַד יוֹתֵר מִמֵּאָה אֶלֶף דּוּנַם.

פרק ה.

תּוֹצְאוֹת הָאָרֶץ, הָאַקְלִים, תְּכוּנַת הָאָרֶץ וַאֲחָדִים מֵחֻקֵּי הָאָרֶץ.

§ 14. I) הַמִּישׁוֹרִים וְהָרָמוֹת וְהָעֲמָקִים מוֹצִיאִים הַרְבֵּה חִטִּים, שְׂעוֹרִים, שֻׁמְשְׁמִין, דוּרָה, כַּרְשִׁינִים, עֲדָשִׁים, חִמְּצִי תֻּירָם, פוֹל, אֲבַטִּיחִים וְעוֹד מִינֵי תְבוּאוֹת וִירַק הַגָּן; וְהֶהָרִים נוֹתְנִים פְּרִי עֲצֵי הַגֶּפֶן, הַזַּיִת, הַתְּאֵנָה וְהָרִמּוֹן וְעוֹד עֲצֵי פֶרִי. בִּמְקוֹמוֹת הַשְּׁפָלִים יִמָּצְאוּ פַּרְדֵּסֵי תַפּוּחֵי זָהָב, לִימוֹנִים וְאֶתְרוֹגִים.

הַחִטָּה רַבָּה וְטוֹבָה בְּכָל הָאָרֶץ וּבִפְרַט בִּסְבִיבוֹת עַזָּה וּבְכִכַּר הַיַּרְדֵּן וּבְעֵבֶר לַיַּרְדֵּן מִזְרָחָה, וְהוֹבִילוּ חִטִּים מִשָּׁם לְכָל אֶרֶץ עֲרָב וְהוֹצִיאוּ גַם הַרְבֵּה אֶל מִחוּץ לָאָרֶץ דֶּרֶךְ יָפוֹ, עַכּוֹ, חֵיפָה, בֵּירוּת וְעַזָּה.

הַשְּׂעוֹרָה רַבָּה בִּפְרַט בַּשְּׁפֵלָה עַל יַד עַזָּה וּבְכִכַּר הַיַּרְדֵּן.

הַגֶּפֶן רַבָּה בְּהָרֵי הַלְּבָנוֹן וּבְהָרֵי יְהוּדָה.

הַפַּרְדֵּסִים רַבִּים בִּסְבִיבוֹת יָפוֹ, צוֹר וְצִידוֹן; גַּם בִּסְבִיבוֹת עַזָּה, חֲדֵרָה וּפֶתַח תִּקְוָה הֵחֵלּוּ לִנְטֹעַ פַּרְדֵּסִים.

בְּגִדּוּל דְּבוֹרִים עוֹסְקִים בִּסְבִיבוֹת יְרוּשָׁלַיִם, בְּוַאדִי־חֲנִין וּבְזִכְרוֹן יַעֲקֹב.

בִּמְקוֹמוֹת רַבִּים וּבִפְרַט בִּצְפוֹן הָאָרֶץ עוֹסְקִים בְּמִזְרַע הַתַּבָּק.

גַּם הַכֻּתְנָה*) תִּצְמַח בָּאָרֶץ וּבִפְרַט בַּצָּפוֹן.

בַּזְּמַן הָאַחֲרוֹן הֵחֵלּוּ לִנְטֹעַ בָּאָרֶץ עֲצֵי שְׁקֵדִים וְהַשָּׁקֵד עוֹלֶה יָפֶה.

II. בֵּין עַנְפֵי הַתַּעֲשִׂיָּה עוֹמְדִים בַּשּׁוּרָה הָרִאשׁוֹנָה: א) מַעֲשֵׂה הַסַּבּוֹן בִּשְׁכֶם, בִּירוּשָׁלַיִם, בְּרַמְלָה, בְּלוֹד, בְּעַזָּה וּבְחֵיפָה. ב) מַעֲשֵׂה שֶׁמֶן שֻׁמְשְׁמִין בְּרַמְלָה, בְּלוֹד, בְּיָפוֹ, בְּחֵיפָה, וְהוֹצִיאוּ מִמֶּנּוּ הַרְבֵּה גַּם לְחוּץ לָאָרֶץ. ג) בָּתֵּי הַבַּד לְמַעֲשֵׂה שֶׁמֶן זַיִת נִמְצָאִים כִּמְעַט בְּכָל עָרֵי הָאָרֶץ וְהוֹצִיאוּ מִמֶּנּוּ הַרְבֵּה לְאֵירוֹפָּה. ד) מַעֲשֵׂה הַיַּיִן בְּרִאשׁוֹן לְצִיּוֹן, בְּזִכְרוֹן יַעֲקֹב, בִּירוּשָׁלַיִם, בְּחֶבְרוֹן בְּסָרוֹנָה, וְעוֹד בִּמְקוֹמוֹת אֲחָדִים. ה) מַעֲשֵׂה טְוִיַּת הַמֶּשִׁי בְּרֹאשׁ פִּנָּה. ו) מַעֲשֵׂה הַזְּכוּכִית בְּחֶבְרוֹן. ז) מַעֲשֵׂה צַעֲצֻעִים מִדַּר**) בְּבֵית לֶחֶם וּבִירוּשָׁלָיִם. ח) בָּתֵּי אֶרֶג לְבַד וְלִירִיעוֹת בִּירוּשָׁלָיִם. ט) טַחֲנוֹת קִיטֹר בֶּעָרִים וּבִכְפָרִים רַבִּים. י) בָּתֵּי מְלָאכָה וְהַתָּכַת בַּרְזֶל בְּיָפוֹ. יא) בָּתֵּי בֻרְסִים לְעִבּוּד עוֹרוֹת לִנְעָלִים בְּיָפוֹ וּלְעִבּוּד עוֹרוֹת לְנֹאדוֹת בְּחֶבְרוֹן. יב) מַעֲשֵׂה מַחְצְלָאוֹת בִּסְבִיבוֹת יָפוֹ וּבְקִרְבַת מֵי־מֵרוֹם. יג) מַעֲשֵׂה הַסַּלִּים בִּמְקוֹמוֹת רַבִּים בָּאָרֶץ.

III. בֵּין מַעֲדַנֵּי***) הָאָרֶץ עוֹמְדִים בַּשּׁוּרָה הָרִאשׁוֹנָה:

*) כֻּתְנָה — צֶמֶר גֶּפֶן, כַּרְפַּס.

) הוּא צֶדֶף — Перламутръ פערלמוטטער. *) מַעֲדַנֵּי — Mineral.

א) אַבְנֵי שַׁיִשׁ לָבָן וְשָׁחוֹר הַנִּמְצָא בֶּהָרִים. ב) בַּזֶּלֶת, הִיא אֶבֶן הַבָּשָׁן הַשְּׁחוֹרָה וְהַקָּשָׁה. ג) הַמֶּלַח יִמָּצֵא בֶּהָרִים מִנֶּגֶב לְיָם הַמֶּלַח וּבִגְבָאָיו אֲשֶׁר עַל שְׂפַת יָם הַמֶּלַח וְיָם הַתִּיכוֹן. ד) חֲתִיכוֹת גָּפְרִית רַבּוֹת מְכַסּוֹת אֶת שְׂפַת יָם הַמֶּלַח צָפוֹנָה־מַעֲרָבָה. ה) חֵמָר *) נִמְצָא לָרֹב בְּקַרְקַע יָם הַמֶּלַח וְעַל שְׂפָתוֹ. ו) מַעְיְנֵי מֵי מַדְעָן אוֹ יַמִּים נִמְצָאִים עַל יַד טְבֶרְיָה הֵם חַמֵּי טְבֶרְיָה הַיְדוּעִים עוֹד מִיָּמִים קַדְמוֹנִים; הַמַּיִם בּוֹעֲרִים וְרֵיחַ גָּפְרִית לָהֶם וְטוֹבִים הֵם לְמַחֲלוֹת רַבּוֹת שׁוֹנוֹת. (לְפִי עֵדוּת הַחֲכָמִים אֵינָם נוֹפְלִים הַמַּיִם בְּטוּבָם מִמֵּי כַּרְלְסְבַּד הַיְדוּעִים, וְיָכֹל יָכְלוּ אֵפוֹא לִהְיוֹת לִמְקוֹר חַיִּים לְאַלְפֵי מִשְׁפָּחוֹת). גַּם עַל שְׂפַת נְהַר יַרְמוּךְ יֵשׁ כְּעֶשְׂרִים יַמִּים וּמֵימֵיהֶם טוֹבִים עוֹד מִמֵּי חַמֵּי טְבֶרְיָה ז) אַבְנֵי הַגִּיר רַבּוֹת מְאֹד בָּאָרֶץ. ח) גַּם אַדְמַת חֹמֶר יֵשׁ לָרֹב בָּאָרֶץ וְעָשׂוּ מֵהֶם כְּלֵי יוֹצֵר, אַךְ בָּתֵּי חֲרֹשֶׁת לִלְבֵנִים וְלִרְעָפִים לֹא נִבְנוּ בָּאָרֶץ, אִם כִּי הַסּוֹחֲרִים מַרְבִּים לְהָבִיא אֶת חָמְרֵי הַבִּנְיָן הָאֵלֶּה מֵאֵירָפָּה.

IV. בְּאֶרֶץ הַגִּלְעָד רַבִּים מְאֹד עֶדְרֵי הַצֹּאן, וְהַבֵּידוּאִים הַמִּתְגּוֹרְרִים שָׁם עוֹסְקִים בְּגִדּוּלָם. גַּם עֶדְרֵי גְמַלִּים נִמְצָאִים שָׁם לָרֹב.

הַבָּקָר לֹא רַב בָּאָרֶץ.

עֶדְרֵי הַתְּאוֹ נִמְצָאִים בְּבִצּוֹת אֲשֶׁר בְּכִכַּר הַיַּרְדֵּן וְהַשָּׁרוֹן.

*) חמר—Асфальтъ.

§ 15. I. הַשָּׁנָה מִתְחַלֶּקֶת בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לִשְׁתֵּי עִתִּים: לִימֵי הַחַמָּה – הַקַּיִץ, וְלִימֵי הַגְּשָׁמִים – הַחֹרֶף. הַגְּשָׁמִים יוֹרְדִים אַךְ בַּחֹרֶף, בְּחֶשְׁוָן יָחֵלּוּ הַגְּשָׁמִים הָרִאשׁוֹנִים, הוּא הַיּוֹרֶה אֲשֶׁר יַרְוֶה אֶת הָאֲדָמָה וְיַרְטִיבָהּ וְיַכְשִׁירֶהָ לַחֲרִישָׁה. אַחֲרֵי כֵן יָבֹאוּ יָמִים בְּהִירִים וְצַחִים וּנְעִימִים וְאָז יֵצֵא הָאִכָּר לְפָעֳלוֹ בַּשָּׂדֶה וְחָרַשׁ אֶת אַדְמָתוֹ לְזֶרַע הַחֹרֶף, אַחֲרֵי כֵן בָּאִים עוֹד הַפַּעַם גְּשָׁמִים יוֹתֵר מְרֻבִּים וְיוֹתֵר עַזִּים וְרוּחַ קָרָה וַחֲזָקָה, וְאַחֲרֵיהֶם עוֹד הַפַּעַם אֲוִיר טוֹב וְנָעִים וְיָמִים בְּהִירִים וְכֵן פְּעָמִים אֲחָדוֹת חֲלִיפוֹת. בְּרֵאשִׁית נִיסָן בְּעֵרֶךְ יֵרְדוּ הַגְּשָׁמִים הָאַחֲרוֹנִים. הוּא הַמַּלְקוֹשׁ הַיּוֹרֵד בְּזַעַף וָזַעַם וּמַרְטִיב אֶת הַשִּׁבֳּלִים, וְאָז יִזְרַע הָאִכָּר אֶת תְּבוּאוֹת הַקַּיִץ. אַחֲרֵי הַמַּלְקוֹשׁ יָבוֹאוּ יְמֵי הַקַּיִץ הָרִאשׁוֹנִים הַנְּעִימִים מְאֹד, הֵם יְמֵי הָאָבִיב, וּבַקַּיִץ שׂוֹרֵר חֹם גָּדוֹל אֲשֶׁר יֶחֱזַק בְּאַחֲרִית יְמֵי הַקַּיִץ, יְמֵי הָאָסִיף.

II. הָרוּחוֹת בָּאוֹת בָּאָרֶץ עַל פִּי רֹב בִּזְמַנִּים קְבוּעִים, וְטֶבַע כָּל רוּחַ הוּא לְפִי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר מִשָּׁם תָּבוֹא. רוּחַ קָדִים תָּבוֹא מִמִּדְבַּר עֲרָב, וְהִיא עַזָּה וְקָשָׁה, מְיַבֶּשֶׁת הַצְּמָחִים וְהַמַּיִם, וְהִיא מְצוּיָה בְּעֵת הָאָסִיף, בַּחֹרֶף וּבָאָבִיב. הָרוּחַ הַזֹּאת נִקְרֵאת גַּם בְּשֵׁם „שַׁרְקִיָּה". רוּחַ צָפוֹן קָרָה נוֹשֶׁבֶת כְּאַרְבָּעִים יוֹם בַּשָּׁנָה, וְרוּחַ יָם לַחָה וּמְבִיאָה גֶּשֶׁם בַּחֹרֶף נוֹשֶׁבֶת כַּחֲמִשִּׁים יוֹם בַּשָּׁנָה. שְׁתֵּי הָרוּחוֹת הָאֵלֶּה מַרְבּוֹת לִנְשֹׁב בִּימֵי הַקַּיִץ וּמְצַנְּנוֹת מְעַט אֶת חֹם הָאֲוִיר, וְרוּחַ תֵּימָן הַנּוֹשֶׁבֶת בַּיָּמִים שֶׁבֵּין פֶּסַח לְשָׁבוּעוֹת בְּסֵירוּגִין

הִיא חַמָּה וִיבֵשָׁה; אוּלָם גַּם בְּיָמִים הַיּוֹתֵר חַמִּים יִקְטַן הַחֹם אַחַר הַצָּהֳרַיִם, כִּי אָז תִּשֹּׁב בְּכָל יוֹם רוּחַ יָם חֲרִישִׁית, וּבַלַּיְלָה יַעֲלֶה הַטַּל וִיכַסֶּה אֶת הָאָרֶץ וִיצַנֵּן אֶת הָאֲוִיר.

III. בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יֵשׁ בִּצּוֹת גְּדוֹלוֹת וּקְטַנּוֹת וְרֻבָּן עַל שְׂפַת הַיָּם הַתִּיכוֹן בַּשָּׁרוֹן וְגַם בַּשְּׁפֵלָה. רֹב הַבִּצּוֹת אֵינָן עֲמֻקּוֹת וְהֵן נִהְיוּ בְּמֶשֶׁךְ הַזְּמַן מְעַט מְעַט מִפְּנֵי הָעֲזוּבָה אֲשֶׁר רָבְתָה בָּאָרֶץ מִזְּמַן קָדוּם; כִּי בְּמֶשֶׁךְ דּוֹרוֹת רַבִּים לֹא עָבְדוּ אֶת הָאֲדָמָה כָּרָאוּי, וְכֹה נִקְבְּצוּ הַמַּיִם וְעָמְדוּ בִּמְקוֹמוֹת הַשְּׁפָלִים וְהָיוּ לְבִצּוֹת; וְגַם גְּדוֹת הַיָּם אֲשֶׁר הוּרְמוּ עַל יְדֵי הַחוֹל עָצְרוּ אֶת הַמַּיִם הַיּוֹרְדִים מֵהֶהָרִים וְלֹא נְתָנוּם לִשְׁטֹף אֶל הַיָּם. מִלְּבַד הַבִּצּוֹת אֲשֶׁר עַל שְׂפַת הַיָּם הַתִּיכוֹן יֵשׁ עוֹד בִּצּוֹת אֲחָדוֹת בִּפְנִים הָאָרֶץ. אֶת הַבִּצּוֹת הַקְּטַנּוֹת יְכוֹלִים לְיַבֵּשׁ עַל יְדֵי עֲבוֹדָה מְתֻקָּנָה אִם יֵחָרְשׁוּ הֵיטֵב וְיִזָּרְעוּן וְיִטְּעוּ בָהֶן עֵצִים שׁוֹנִים, וּבִפְרַט אֶת עֲצֵי הָאֵיקָלִיפְּטוּס הַגְּדֵלִים בָּאָרֶץ הַזֹּאת בִּמְהִירוּת נִפְלָאָה כִּמְעַט בְּלִי כָל עֲבוֹדָה; אוּלָם הַבִּצּוֹת הַגְּדוֹלוֹת דּוֹרְשׁוֹת תִּקּוּן גָּמוּר לְהַעֲבִיר בָּהֶן תְּעָלוֹת עֲמֻקּוֹת וּלְהוֹרִיד אֶת הַמַּיִם שֶׁבָּהֶן אֶל הַנְּהָרוֹת אוֹ אֶל הַיָּם.

הַבִּצּוֹת הָאֵלֶּה בְּמַצָּבָן עַתָּה, מִלְּבַד שֶׁהֵן מְכַסּוֹת רְבָבוֹת דּוּנַמִים אֲדָמָה טוֹבָה וּפוֹרִיָּה מְאֹד, מְבִיאוֹת גַּם מַחֲלוֹת שׁוֹנוֹת וּבִפְרַט אֶת הַקַּדַּחַת — מַלַרְיָה —.

גַּם מַחֲלוֹת הָעֵינַיִם מְצוּיָה בָּאָרֶץ וּבִפְרַט בֵּין יְלָדִים וְנָשִׁים, אוּלָם גַּם הַמַּחֲלוֹת הָאֵלֶּה תַּעֲבֹרְנָה עַל יְדֵי עֲבוֹדָה

וְקִדְמָה, עַל יְדֵי יִבֹּשֶׁת הַבִּצּוֹת, הִתְרַבּוּת הַצְּמָחִים וְהָעֵצִים וַהֲטָבַת אוֹפֶן הַחַיִּים בִּכְלָל.

מִלְּבַד שְׁתֵּי הַמַּחֲלוֹת הַנִּזְכָּרוֹת מִתְהַלְּכוֹת בָּאָרֶץ, כִּבְכָל הָאֲרָצוֹת, עוֹד מַחֲלוֹת רְגִילוֹת, אַךְ רֻבָּן אֵינָן מְסֻכָּנוֹת פֹּה כְּבַאֲרָצוֹת אֲחֵרוֹת; מַחֲלַת הֶחָזֶה לֹא תֵרָאֶה כִּמְעַט פֹּה בֵּין יַלְדֵי הָאָרֶץ.

§ 16 *). עַל פִּי הַמַּבָּט הַגֵּאוֹלוֹגִי כָּל הַחֵלֶק הַהֲרָרִי הוּא שִׁידִי קִרְטוֹנִי, וְהַשִּׁיד הַזֶּה שׁוֹנֶה מְאֹד עַל פִּי תָכְנִיתוֹ; יֵשׁ רַךְ וְחָלוּל וְיֵשׁ קָשֶׁה וּמוּצָק כְּשַׁיִשׁ וְשִׁיד הַלִּתּוֹגְרָפִי. וּבֵין הֶהָרִים הָאֵלֶּה נִפְגַּשׁ רָמוֹת וּבְקָעוֹת פּוֹרִיּוֹת. הַבִּקְעָה הַמִּשְׂתָּרַעַת לְאֹרֶךְ חוֹף הַיָּם הַתִּיכוֹן טוֹבָה מְאֹד לַעֲבוֹדַת הָאֲדָמָה; אַדְמָתָהּ הִיא שִׁכְבַת הַחוֹף הַמְכֻסָּה בִּמְקוֹמוֹת רַבִּים בְּגִבְעוֹת חוֹל חַלָּמִישִׁי, וְחֵלֶק הַבִּקְעָה הַדְּרוֹמִי מְצֻיָּנָה בְּטִיבָהּ לִזְרִיעַת הַדָּגָן. וּבְכֹל אֲשֶׁר תִּתְרַחֵק מִן הַחוֹף וְתִקְרַב אֶל הָרֵי יְהוּדָה אַדְמָתָהּ אַדְמַת חֵמָר.

הַדָּבָר הַיּוֹתֵר מַעֲצִיב הוּא לִרְאוֹת אֶת גִּבְעוֹת הַחוֹל הַמִּתְרַחֲבוֹת מְעַט מְעַט וּמְכַסּוֹת חֶלְקוֹת אֲדָמָה אֲשֶׁר נֶעֶבְדוּ מִקֶּדֶם, וּבִפְרַט הֵבִיאוּ הַגְּבָעוֹת נֵזֶק בְּחֵלֶק הַבִּקְעָה הַצְּפוֹנִי מִיָּפוֹ וְעַד חֵיפָה וּפְעֻלָּתָן שָׁם מְסֻכָּנָה.

מֵאַחֲרֵי הַגְּבָעוֹת הָאֵלֶּה נִמְצָאוֹת בְּקָעוֹת פּוֹרִיּוֹת אֲשֶׁר אַדְמָתָן מַשְׁקֶה עַל יְדֵי נַחֲלֵי מָיִם. וְהַמַּיִם מִתְקַבְּצִים יַחַד

*) אֶת הַסְּעִיף הַזֶּה עָרַךְ עַל פִּי בַקָּשָׁתִי הָאַגְרוֹנוֹם מַר י. נִיגוֹ מְנַהֵל „מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל".

בְּמָקוֹם שָׁפֵל וְגִבְעוֹת הַחוֹל סוֹגְרוֹת בַּעֲדָן אֶת הַדֶּרֶךְ לַעֲבוֹר אֶל הַיָּם וְנֶהֶפְכוּ הַבְּקָעוֹת הַפּוֹרִיּוֹת לְבִצּוֹת מַעֲלוֹת אֵדִים מְסֻכָּנִים לַבְּרִיאוּת.

לוּ הִפְסִיקוּ אֶת מַהֲלַךְ גִּבְעוֹת הַחוֹל עַל יְדֵי נְטִיעוֹת יְדוּעוֹת וְלוּ יִבְּשׁוּ אֶת הַבִּצּוֹת עַל יְדֵי אוֹפַנִּים שׁוֹנִים, כִּי עַתָּה הִגְדִּילוּ אֶת פּוֹרִיַּת הָאֲדָמָה וְהֵיטִיבוּ אֶת מַצַּב הַבְּרִיאוּת מִסָּבִיב.

בִּסְבִיבוֹת יָם הַמֶּלַח מְכֻסָּה הָאֲדָמָה בְּמֶלַח גָּפְרִית וּבְעוֹד חֳמָרִים אֲשֶׁר יָכְלוּ לִהְיוֹת כְּמַעְיָן לְתוֹצָאוֹת חֲרֹשֶׁת הַמַּעֲשֶׂה, וּמִמֵּי יָם הַמֶּלַח יָכְלוּ לְהוֹצִיא גַּם כֵּן חֳמָרִים רַבִּים בְּיִחוּד „יוֹד", כְּלָרִים שׁוֹנִים וּמֶלַח הַמַּגְנֶיזָה.

חֲכָמִים אֲחָדִים מְשַׁעֲרִים, כִּי לוּ חִפְּשׂוּ בְּעַרְבוֹת הַיַּרְדֵּן בְּיִחוּד מִיָּם כִּנֶּרֶת וְעַד יָם הַמֶּלַח, כִּי אָז מָצְאוּ בְּלִי כָל סָפֵק מַעְיְנוֹת שֶׁמֶן אֲדָמָה.

כָּל הָאָמוּר בָּזֶה הוּא אַךְ בְּנוֹגֵעַ לְחֵלֶק הָאָרֶץ הַדְּרוֹמִי הוּא „יְהוּדָה", אוּלָם בַּגָּלִיל וְגַם בְּשׁוֹמְרוֹן הָאֲדָמָה יוֹתֵר עֲשִׁירָה. שָׁם הָאֲדָמָה מְכֻסָּה בֶּהָרִים גַּבְנוּנִים עֲגוּלִים, וְאַדְמָתָם הִיא אַדְמַת חֵמָר הַטּוֹבָה לִזְרִיעָה בְּכָל מָקוֹם.

וְאַדְמַת עֵבֶר הַיַּרְדֵּן הִיא אֲדָמָה בּוּלְקָנִית, מַרְאֶהָ אֲדַמְדָּם אוֹ שְׁחַרְחַר, מֵהִתְפּוֹצְצוּת הַסְּלָעִים הַבַּזַּלְתִּים; הָאֲדָמָה הַהִיא טוֹבָה לִזְרִיעַת הַדָּגָן כִּי אַדְמַת חֵמָר הִיא וּבְיִחוּד, אִם יִתְּנוּ לָהּ מְעַט שִׂיד הֶחָסֵר לָהּ.

§ 17 .1) הַמֶּמְשָׁלָה לוֹקַחַת מֵעוֹבְדֵי הָאֲדָמָה מַעֲשֵׂר הַתְּבוּאָה, וְהַמּוֹכְסִים הַלּוֹקְחִים אֶת הַמַּעֲשֵׂר הַזֶּה בַּחֲכִירָה מַכְבִּידִים אֶת יָדָם לִפְעָמִים קְרוֹבוֹת עַל הָאִכָּרִים עוֹבְדֵי הָאֲדָמָה הַמְשַׁלְּמִים מִלְּבַד הַמַּעֲשֵׂר גַּם מֶכֶס הָאֲדָמָה, וּמַס הַדְּרָכִים.

2) מִכָּל סְחוֹרָה הַבָּאָה אֶל הָאָרֶץ מִחוּץ מְשַׁלְּמִים שְׁמוֹנָה לְמֵאָה, וְהַסּוֹחֲרִים כִּמְעַט פְּטוּרִים מִכָּל מַס וּמֶכֶס, וְאֵין הַמֶּמְשָׁלָה מִתְעָרֶבֶת בְּעִנְיָנֵי הַסּוֹחֵר.

3) מִסִּים מְיֻחָדִים יֶשְׁנָם עַל הַתַּבַּק וְעַל הַיַּיִן וְעַל פַּקּוּעוֹת הַמֶּשִׁי.

4) שְׂדוֹת הַכְּפָרִים הֵם נִכְסֵי־הַצִּבּוּר שֶׁל כָּל הַכְּפָר וְלֹא נֶחְלְקוּ בֵּין עוֹבְדֵיהֶם לִצְמִיתוּת, כִּי אִם בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה מְחַלְּקִים אוֹתָם הַזְּקֵנִים לַחֲלָקִים שָׁוִים וּמוֹסְרִים לְכָל אֶחָד חֵלֶק יָדוּעַ לַעֲבֹד בַּשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֵין אֶחָד זוֹרֵעַ מַעֲנִית אַחַת שְׁתֵּי שָׁנִים רְצוּפוֹת, וְלָכֵן אֵין אִישׁ מֵהֶם חָפֵץ לְהֵיטִיב וּלְהַשְׁבִּיחַ אֶת הָאֲדָמָה שֶׁהוּא עוֹבֵד. אַךְ בְּמוֹשְׁבוֹת הַיְּהוּדִים נֶחְלְקָה הָאֲדָמָה בַּעֲרָכָאוֹת לְכָל אִכָּר וְאִכָּר לְבַדּוֹ.